

Veera Keiski, Anna-Emilia Kuivala & Alina Rauhala

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien eteläpohjalaisten nuorten kokemuksia osallisuudesta

Osallisuus koulussa, työssä ja terveydenhuollossa

Opinnäytetyö

Syksy 2017

SeAMK Sosiaali ja terveystieteiden
Sosionomi (AMK)

Sosionomi (AMK)

SeAMK

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Sosiaali- ja terveysala

Tutkinto-ohjelma: Sosionomi (AMK)

Suuntautumisvaihtoehto:

Tekijät: Veera Keiski, Anna-Emilia Kuivala & Alina Rauhala

Työn nimi: Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien eteläpohjalaisten nuorten kokemuksia osallisuudesta: osallisuus koulussa, työelämässä ja terveydenhuollossa

Ohjaaja: Päivi Rinne

Vuosi: 2017

Sivumäärä: 69

Liitteiden lukumäärä: 1

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, millaisena eteläpohjalaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret aikuiset kokevat osallisuutensa. Osallisuuden kokemisen ympäristöiksi valittiin koulu, työ ja terveydenhuolto.

Laadullinen tutkimus toteutettiin teemahaastattelua menetelmänä käyttäen. Haastatteluun osallistui kahdeksan nuorta aikuista, ja haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina pääsääntöisesti kasvokkain. Haastateltavien tavoittamiseksi opinnäytetyön tekijät sekä Vaasan Seta ry tiedottivat tutkimuksesta sosiaalisessa mediassa. Lisäksi tutkimuksesta tiedotettiin joukkosähköpostilla Etelä-Pohjanmaan alueen toisen asteen opiskelijoille sekä korkeakouluopiskelijoille.

Haastatteluilla pyrittiin saamaan vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin: Millaisena eteläpohjalaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kokevat osallisuutensa? Miten seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluminen on vaikuttanut kokemukseen opiskeluajasta? Miten seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluminen on vaikuttanut kokemukseen työllisyydestä ja työelämästä? Miten seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluminen on vaikuttanut kokemukseen terveydenhuollosta?

Tutkimustulosten perusteella voidaan todeta, että eteläpohjalaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten aikuisten kokemus osallisuudesta on usein heikentynyt. Jokainen haasteltava kertoo ainakin jossain määrin kokeneensa koulussa kiusaamista tai syrjintää. Työmaailmassa on koettu yleensä turvallisimmaksi pitää oma seksuaalinen suuntautuminen tai sukupuolikokemus salassa.

Tutkimustuloksista nousivat erityisesti esille kielteiset kokemukset terveydenhuollosta. Tämän perusteella luotiin opas terveydenhoitajille Etelä-Pohjanmaan alueella. Oppaan tavoitteena on kertoa terveydenhuollon ammattilaisille, kuinka seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret toivoisivat tulevaisuuden kohdatuiksi.

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Health Care and Social Services

Degree programme: Bachelor of Social Services

Specialisation:

Author/s: Veera Keiski, Anna-Emilia Kuivala & Alina Rauhala

Title of thesis: Experiences of Involvement of Young People Belonging to Sexual and Gender Minorities in the Area of South Ostrobothnia: Social Involvement in School, Work and Health Care

Supervisor: Päivi Rinne

Year: 2017

Number of pages: 69

Number of appendices: 1

The purpose of this thesis is to find out how young adults belonging to sexual and gender minorities in South Ostrobothnia experience social involvement. The social environments in which this thesis researches social involvement are school and education, work and health care.

This qualitative study was conducted by utilizing a semi-structured interview method. Eight young adults were interviewed, and the interviews were conducted individually and mainly face-to-face. The interviewed people were reached by promoting the study on social media by the authors and Vaasan Seta ry. The study was also promoted via group email to vocational school students and university students in South Ostrobothnia.

The interviews aimed at receiving answers to the following research questions: How do young adults belonging to sexual and gender minorities experience their social involvement in South Ostrobothnia? How has belonging to sexual and gender minorities affected their experiences of school and studying? How has belonging to sexual and gender minorities affected their experiences of employment and work? How has belonging to sexual and gender minorities affected their experiences of health care?

The results of the study indicate that the experience of social involvement among young adults in South Ostrobothnia has frequently diminished. Each of the interviewed persons has, at least at some point, experienced bullying or discrimination during school or studies. When it comes to work, it seems to be safest to hide one's sexual orientation or gender identity.

What stands out is the interviewed people's experiences of health care. Due to this, a guide for public health nurses was created. The purpose of the guide is to inform nurses about how young people belonging to sexual and gender minorities wish to be faced and treated.

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä.....	2
Thesis abstract.....	3
SISÄLTÖ.....	4
1 JOHDANTO.....	6
2 SEKSUAALI- JA SUKUPUOLIVÄHEMMISTÖJEN KÄSITTEITÄ.....	8
2.1 Seksuaalivähemmistöt.....	8
2.2 Seksuaalisuus.....	9
2.3 Sukupuoli.....	10
2.3.1 Sukupuolten jaottelua.....	13
2.3.2 Sukupuolen korjaaminen.....	15
2.4 Seksuaalisuuden ja sukupuolen monimuotoisuus lapsuudessa ja nuoruudessa.....	16
2.5 Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa.....	18
3 OSALLISUUS JA YHDENVERTAISUUS.....	21
3.1 Laki ja tasa-arvo.....	21
3.2 Osallisuus.....	23
4 SEKSUAALI- JA SUKUPUOLIVÄHEMMISTÖT KOULUSSA, TYÖPAIKALLA SEKÄ TERVEYDENHUOLLON ASIAKKAINA.....	25
4.1 Koulu.....	25
4.2 Työ.....	27
4.3 Terveystenhoolto.....	29
5 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET.....	32
5.1 Tutkimuksen tavoitteet.....	32
5.2 Tutkimuskysymykset.....	32
5.3 Laadullinen tutkimus ja teemahaastattelu.....	34
5.4 Kohderyhmä.....	35
5.5 Taustatietoja haastatteluista ja toteutuksesta.....	36
6 TUTKIMUSTULOKSET.....	38
6.1 Koulu.....	38
6.2 Työ.....	43

6.3 Terveysthuolto	47
7 OPPAAN LAATIMISEN PERIAATTEET	51
8 JOHTOPÄÄTÖKSET	54
9 POHDINTA	62
LÄHTEET	64
LIITTEET	69

1 JOHDANTO

Noin joka kymmenes suomalainen kuuluu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön. Heitä on siis Suomessa enemmän kuin suomenruotsalaisia tai maahanmuuttajia. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvat ihmiset ovat jakautuneet laajemmalle ja tasaisemmin koko maahan kuin muut vähemmistöt (Lehtonen 2006, 9).

Suomen lainsäädäntöön kuuluva yhdenvertaisuuslaki (L 30.12.2014/1325) kieltää syrjinnän seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella. Vaikka seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset asuvatkin ympäri maan, ei heidän asemansa ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuva ilmapiiri ja suhtautuminen ole samanlaista joka alueella. Opinnäytetyö rajattiin koskemaan vain Etelä-Pohjanmaan aluetta, sillä opinnäytteen tekijät kokevat asenneilmapiirin olevan yleisen käsityksen mukaan jokseenkin konservatiivinen.

Suomessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevat asiat ovat tällä hetkellä ajankohtaisia. Vasta voimaan astunut sukupuolineutraali avioliittolaki (L 13.6.1929/234) on ollut voimassa maaliskuusta 2017 saakka. Vuonna 2017 Suomen hallitus sai YK:lta suosituksen uudistaa Suomen translain (L 28.6.2002/563), mutta Suomi ei näin tehnyt. Suomea on suositeltu erityisesti muuttamaan kohta sterilisaatiosta sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä. (Translaki [Viitattu 22.10.2017].) Keskustelua on ollut paljon homo- ja lesboparien siunaamisesta evankelis-luterilaisessa kirkossa, mutta tähän kirkko ei ole esittänyt vielä yhtenäistä kantaansa.

Sukupuolineutraali avioliitto on laillinen 25 maassa. Sukupuolineutraali avioliittolaki on Suomessa muihin länsimaihin verraten tullut voimaan myöhään, ja muut pohjoismaat ovatkin laillistaneet sukupuolineutraalin avioliittolain Suomea aikaisemmin vuosina 2008–2012. Myös muun muassa Etelä-Afrikka, Argentiina ja Uruguay ovat hyväksyneet sukupuolineutraalin avioliittolain ennen Suomea. (Lipka, Masci & Sciupac, 2017.)

Rahmanin ja Jacksonin (2010, 5–6) mukaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt eivät ole saaneet tarpeeksi huomiota sosiologeilta, ja vasta viime vuosikymmenen

alussa näitä käsiteltäviä aiheita on alettu tutkia. Tämän uskotaan johtuvan siitä, ettei tutkijayhteisössä ole ollut naisia tai vähemmistöihin kuuluvia, "kaapista ulkona olevia" ihmisiä. Voi myös olla, että aihetta ei ole vain uskallettu tutkia niin paljon julkisesti.

Tässä opinnäytetyössä tarkastellaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien eteläpohjalaisten nuorten aikuisten kokemuksia osallisuudesta. Ympäristöt, joiden piirissä osallisuutta tarkastellaan, ovat koulu, työ ja terveydenhuolto. Nämä kolme ovat instituutioita, joiden piiriin jokainen kansalainen jossain muodossa elämänsä aikana kuuluu. Näiden instituutioiden käytäntöjä syrjinnästä ja tasa-arvosta on säädelty lailla, joten tasa-arvon ja yhdenmukaisen kohtelun tulisi toteutua.

Nuorten kokemukset osallisuudesta on kerätty teemahaastattelua menetelmänä käyttäen. Haastattelujen pohjalta on analysoitu osallisuuden kokemukseen vaikuttavia tekijöitä sekä osallisuuden kokemuksen seurauksia. Tulosten analysoimisen tueksi on kerätty tietoa niin kotimaisista kuin kansainvälisistäkin tutkimuksista sekä muusta kirjallisuudesta.

Käsitteiden oikea määrittely on tässä aiheessa tärkeää, sillä käsitteitä voi huomata käytettävän usein virheellisesti ja väärissä asiayhteyksissä. Kaikki seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvät käsitteet eivät ole kaikille tuttuja, mikä lisää väärinymmärrysten mahdollisuutta. Tämän vuoksi tässä opinnäytetyössä on kiinnitetty erityistä huomiota käsitteiden määrittelyyn ja niiden käyttöön.

Tutkimuksen tulosten perusteella päädyttiin kehittämään opas Etelä-Pohjanmaan alueen terveydenhoitajille. Oppaan tarkoitus on kertoa terveydenhoitajille seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten omien näkemysten pohjalta, kuinka nuoret toivovat tulevansa kohdatuiksi terveydenhuollossa. Tulosten mukaan käynti terveydenhoitajalla on usein ovi muihin terveystaloihin, joten terveydenhoitajat ovat avainasemassa siinä, miten nuori tulee kohdatuksi ja kohdelluksi ja millaista hoitoa hän saa.

2 SEKSUAALI- JA SUKUPUOLIVÄHEMMISTÖJEN KÄSITTEITÄ

Seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyy useita käsitteitä, joita voi usein nähdä käytettävän virheellisesti toistensa synonyymeina sekä väärissä yhteyksissä. Seuraavassa luvussa määritellään seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyviä käsitteitä. Lisäksi luvussa käsitellään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sekä niihin kuuluvien henkilöiden yhteiskunnallista asemaa historiassa sekä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta lapsuudessa.

2.1 Seksuaalivähemmistöt

Tässä opinnäytetyössä viitataan seksuaalivähemmistö-käsitteellä niihin henkilöihin, jotka eivät koe olevansa heteroseksuaaleja. Opinnäytetyöhön valittiin määriteltäviksi käsitteiksi alla olevat seksuaalisen suuntautumisen muodot, sillä haastateltavat edustavat näitä suuntautumisen muotoja.

Homoseksuaalisuus. Homoseksuaalit ovat miehiä ja naisia, jotka kokevat seksuaalista mielenkiintoa samaa sukupuolta oleviin henkilöihin. Homoseksuaaleja miehiä kutsutaan homoiksi ja homoseksuaaleja naisia lesboiksi. Tutkijoiden mukaan homoseksuaaleja on 5–10 prosenttia ihmisistä. Tutkijoiden on vaikeaa määrittää oikeaa prosenttiosuutta, sillä ei olla varmoja, vastaavatko ihmiset seksikontaktien, kiintymyksensä vai identiteetin perusteella. Homoseksuaalisuus ilmiönä ei ole outo tai poikkeavuus, homoeroottinen kiintymys on yleistä suurelle osalle miehiä ja naisia jossain vaiheessa elämää. (Vilka 2010, 57–58.)

Biseksuaalisuus. Biseksuaaliset ihmiset voivat kokea seksuaalista vetoa miehiin tai naisiin. Biseksuaalit voivat olla myös henkilöitä, joiden mieltymykset miehiä ja naisia kohden vaihtelevat eri elämänvaiheissa. Biseksuaalisuus nähdään seksuaalisena suuntautumisena tai muotona, joka kietoutuu homoseksuaalisuuteen sekä heteroseksuaalisuuteen. Määrittämistä vaikeuttaa se, että biseksuaalisen henkilön kumppani voi olla homoseksuaali, heteroseksuaali tai biseksuaali. (Vilka 2010, 55.)

Panseksuaalisuus. Transtukipiste ([Viitattu 10.10.2017]) määrittää panseksuaalisen ihmisen henkilöksi, joka tuntee seksuaalista ja emotionaalista vetoa kaikkia sukupuolia tai sukupuolen muotoja kohtaan. Panseksuaalille henkilölle kiinnostuksen kohteen sukupuolella ei ole merkitystä. Panseksuaali voi siis kiinnostua henkilöstä, joka kokee itsensä naiseksi, mieheksi, transgenderiksi, muunsukupuoliseksi tai intersukupuoliseksi. (What Is Pansexual [viitattu 25.10.2017]).

2.2 Seksuaalisuus

Seksuaalinen vietti, libido, on määritelty henkilön perimään kuuluvaksi vietiksi tavoitella seksuaalista mielihyvää. Eroottiset ja seksuaaliset halut ohjailevat alitajunnasta henkilön toimintaa, ajatuksia ja tunteita. Seksuaalinen vietti tuottaa ihmisille vahvoja tunteita, joita tyydyttääkseen henkilö voi olla valmis vaarantamaan parisuhteensa, perhe-elämänsä tai uransa etsiessään tyydytystä haluillensa. Kaikista kulttuureista, uskonnoista ja yhteiskunnista löytyy sääntöjä, tapoja ja lakeja, jotka on luotu säätelemään jäsentensä seksuaalista käyttäytymistä. Kulttuurin muuttuessa myös seksuaalisuutta rajoittavat tai säätelevät normit voivat muuttua. Esimerkkinä ovat viime vuosikymmeninä ja lähivuosina muuttuneet mielipiteet homoseksuaalisuudesta. (Huttunen 2006, 15–17.)

Seksin vietinomaisuus on osa ihmisen geenejä. Yksinkertaisuudessaan seksin ensisijaisena päämääränä on eläinten tapaan tuottaa jälkeläisiä. Miesten ja naisten seksuaaliset halut selittyvät psykologisesta näkökulmasta. Heteromiesten seksuaalihalut herättävät kumppanin nuoruudesta, terveydestä ja halusta viestivät tekijät. Heteronaisten halut herättää yksinkertaisesti miehen koko, asema ja turvallisuus. Nämä erot naisten ja miesten välillä selittyvät kehityspsykologisesta käsitelmästä miehen haluna taata geeniperimänsä ja naisten halulla taata turvallinen kasvuympäristö jälkeläisilleen. (Huttunen 2006, 15–17.) Tämä on kuitenkin hyvin perinteinen käsitys seksuaalisuudesta ja sitä voidaan kyseenalaistaa.

On kuitenkin huomioitavaa, että seksuaalinen halu ja seksuaalinen toiminta ovat kaksi eri asiaa. Ihminen voi toteuttaa seksuaalista toimintaa vastoin seksuaalisia halujaan (Vilkkä 2010, 51). Tämä onkin tärkeää tunnistaa, sillä kaikki ihmiset eivät

välttämättä uskalla tai halua toteuttaa seksuaalisia halujaan, vaan voivat toimia niitä vastoin.

Seksuaali-identiteetti. Identiteetti on keskeinen käsite ihmisen psyykkisessä sekä sosiaalisessa olemassaolossa. Identiteetti jaetaan sosiaaliseen ja henkilökohtaiseen identiteettiin. Sosiaalinen identiteetti muodostuu siten, miten henkilö samastuu erilaisiin ryhmiin ja sosiaalisiin luokkiin, kuten sukupuolen tai kansalaisuuden perusteella. Henkilökohtainen identiteetti sen sijaan on oman ainutkertaisuuden sekä jatkuvuuden tunnistamista sekä tarve tulla huomatuksi yksilönä. (Nissinen 2006, 137–138.)

Se, miten seksuaalisen suuntautuminen liittyy identiteettiin, on kulttuurisidonnaista. Homoseksuaalinen sosiaalinen identiteetti alkoi kehittyä 1900-luvulla ja siinä on tapahtunut voimakkaita muutoksia vuosien ajan. Homo- ja biseksuaalisuuden määrittämään identiteettiin kuuluu edelleen erinäisiä psyykkisiä ja sosiaalisia terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä prosesseja, jotka voivat erota heteroseksuaalisesta identiteetistä. Homo- ja biseksuaalisuudessa käytetään yleensä termejä kuten "kaapissa oloinen" sekä "ulostulo". Nämä käsitteet nousevat kasvamisesta heterokeskeisessä yhteisössä, jossa ei-heteroseksuaalisuus määritellään "erilaiseksi". Homo- tai biseksuaalisen henkilön on hyväksyttävä itsensä ja tunteensa. Ihminen tunnistaa ei-heteroseksuaalisen identiteettinsä melkein missä elämänvaiheessa vain. Jotkut voivat muodostaa identiteettinsä ennen murrosikää, murrosiässä tai jopa keski-ikäisenä. Itsensä hyväksyminen on helpompaa, jos ihmisellä on jo suhteellisen kehittynyt ja tiedostunut identiteetti. Osa ihmisistä ei hyväksy ei-heteroseksuaalisia piirteitä identiteetissään ja koittaa päästä niistä eroon tai torjua ne. (Nissinen 2006, 138–139.)

2.3 Sukupuoli

Länsimaissa on ollut tapana jaotella henkilöt kahteen sukupuoliluokkaan, mieheen tai naiseen. Sukupuoli on kuitenkin monimuotoinen. Sukupuolella on erilaisia ilmenemistapoja, sillä se ei ole pelkästään biologinen, vaan myös sosiaalinen, psyyk-

kinen, juridinen sekä aistinen kokemus. (Vilkkä 2010, 17.) Sukupuolen jaottelu kahteen eri sukupuoleen on normi, ja tämä normi määrittää myös, millaisia näiden kahden sukupuolen tulisi olla. Normi määrittää käyttäytymisen, ulkoisen ilmentymisen ja toimimisen yhteiskunnassa. Sukupuolinormi sisältää olettamuksen siitä, että yksilöllä voi olla vain yksi sukupuoli, joka olisi muuttumaton ja syntymässä määriteltä. Kaikkien ihmisten hyvinvointia ajatellen tätä normia tulisi purkaa, sillä sukupuolinormit hankaloittavat siitä poikkeaviin suhtautumista sekä heikentävät yksilöiden tasavertaisuutta. (Seta [Viitattu 19.9.2017].)

Helve (1997, 41) kirjoittaa, että kohdattaessa uuden henkilön koemme ihmisen sukupuolen jollain tavalla olennaiseksi lähtökohdaksi. Kommunikaatio hankaloituu, jos emme tunnista keskustelukumppanimme sukupuolta emmekä voi hyödyntää sitä tapaa, mallia tai koodistoa, jonka kautta suhteuttaa oman sukupuolen kautta annettua toimintamallia. Käyttäytymistämme ohjaavat käsityksemme omasta sekä toisen sukupuolesta.

Biologinen sukupuoli –termiä käytetään silloin, kun määritellään sukupuolen ruumiillisia ulottuvuuksia. Näitä ulottuvuuksia ovat anatomia, kromosomit ja hormonit. Biologisen sukupuolen korostaminen on usein harhaanjohtavaa, sillä sukupuoleen liitetyt biologiset tunnusmerkit ovat moninaisia ja niiden määrittely on muuttunut ajan saatossa. (Terveystieteiden tutkimuskeskus [Viitattu 7.11.2017].)

Geneettinen sukupuoli määräytyy syntymähetkellä vanhemmilta saatujen sukusolujen avulla. Lapsen sukupuoli määrittyy sukusolujen mukana tulevien kromosomien mukaan, $x + y$ on poika ja $x + x$ on tyttö. Nämä yhdistelmät voivat olla myös erilaisia. (Vilkkä 2010, 17–18.)

Anatomiseen sukupuoleen kuuluvat sukurauhaset, joilla tarkoitetaan henkilön ulkoisia ja sisäisiä rakenteellisia ominaisuuksia. Miehellä sukurauhasia ovat penis, eturauhanen, rakkularauhaset ja kivekset. Naisen sukurauhasia ovat klitoris, emätin, kohtu ja munasarjat. (Vilkkä 2010, 17–18.)

Hormonaalinen sukupuoli määrittää sukupuolen hormonien tuottamisen avulla. Miehellä kivekset tuottavat testosteronia ja naisella munasarjat tuottavat estrogeenia ja progesteronia. Sukupuolen määrittäminen biologisesti riippuu siitä, mikä on hormonien suhde kehossa. (Vilkkä 2010, 17–18.)

Sosiaalinen sukupuoli on termi, johon liitetään sukupuolellisia odotuksia, rooleja ja merkityksiä. Sosiaalinen sukupuoli määritellään usein kaksijakoisena (Terveyden ja hyvinvoinnin [Viitattu 7.11.2017]). Vilkka (2010, 18–20) tuo esille, että jokainen kokee ja tuntee sukupuolensa omanlaisellaan tavalla. Sosiaalinen sukupuoli käsittää sukupuolen kokemuksellisenä, persoonallisena, kulttuurisena, sosiaalisena sekä juridisena ominaisuutena.

Sosiaalisen sukupuolen määrittää sukupuolikulttuuri, jossa kasvamme. Se voi olla yksilöllinen, valittu, muuttuva ja rakennettu. Sosiaaliseen sukupuoleen vaikuttaa suhtautumisemme meille muovattuihin sukupuolisiin käyttäytymissäntöihin ja tapakasvatukseen. Erilaiset ominaisuudet käyttäytymisessämme, kuten roolit, puhetapa, pukeutuminen, eleet, ilmeet ja tyylit muodostavat sosiaalisen sukupuolen. Nämä kaikki vaihtelevat eri kulttuureissa. Sukupuoliseksi tulemiseen vaikuttavat myös kulttuurin sisäiset sosiaaliset rakenteet, kuten perhe, varhaiskasvatus, koulu, koulutus ja työelämä. (Vilkka 2010, 18–20.)

Sukupuoli tulee näkyväksi tekemisen ja esittämisen kautta, jolloin biologinen sukupuoli ei suoraan johda sosiaaliseen sukupuoleen. Kokemus omasta sukupuolesta voi olla eri kuin mihin on syntynyt. (Vilkka 2010, 18–20.)

Aistinen sukupuoli. Jo vuosikymmeniä sitten De Beauvoir (1949, 154) on maininnut, että sukupuolielinten sijaan tytöt ja pojat omaksuvat maailman silmillä.

Aistinen sukupuoli havainnoi ihon, silmien, käsien, korvien, nenän ja sukupuolielinten kautta. Jo vastasyntynyt havainnoi ympäristöä kehollaan. Kehon avulla hänelle kehittyy sisäisiä aistimuksia. Hyvät sekä huonot kehon kokemukset vaikuttavat tietoisesti tai tiedostamatta käsityksiin naisellisuudesta tai miehisyydestä. Kehon tuntemukset tapahtuvat sellaisenaan, rajattomina. (Mielenterveystalo.fi [Viitattu 20.9.2017].)

(Vilkka 2010, 23–24) kirjoittaa, että aistikokemus sukupuolesta tapahtuu käsitysten, mielikuvien ja kuvauksien avulla. Nämä kokemukset taas jalostetaan merkityksellisiksi kielen, puheen ja ajattelun kautta. Näin alkuperäinen aistimus sukupuolesta muuttuu tulkinnaksi. Ihmisen kehon kokemukset ja aistit omaksuvat joko tiedostamatta tai tietoisesti kokemuksia omasta naiseudestaan tai miehisyydes-

tään. Sukupuoli muodostaa kokonaisuuden, jossa mentaaliset ja ruumiilliset kokemukset nivoutuvat yhteen.

Juridinen sukupuoli tarkoittaa henkilötunnuksesta ilmenevää laillista sukupuolta. Juridinen sukupuoli todennetaan syntymähetkellä tai sukupuolenkorjauksen yhteydessä. Tällä hetkellä Suomessa on kaksi juridista sukupuolta, mies ja nainen. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos [Viitattu 7.11.2010].)

2.3.1 Sukupuolten jaottelua

Sukupuoli voidaan ryhmitellä koetun sukupuoli-identiteetin kautta. Tätä identiteettiä voivat suunnata esimerkiksi syntymässä tulleet biologiset ominaisuudet tai oma tiedostettu kokemus sukupuolesta.

Sukupuolityypillinen on henkilö, joka ilmentää käyttäytymisellään oman anatomisen sukupuolensa mukaisesti tyyppisesti maskuliinisia tai feminiinisiä piirteitä. Tällainen on esimerkiksi henkilö, joka on anatomisesti määritelty mieheksi ja joka ulkonäöllään ja käyttäytymisellään ilmenee muille miehenä (Tuovinen ym. 2011, 332). Sukupuolityypillisestä käytetään myös nimitystä cissukupuolinen. Sukupuolityypillistä eli cissukupuolisia henkilöitä voidaan kutsua sukupuolienemmistöksi. (Suhonen 2014, 179.)

Intersukupuolinen on henkilö, jolla saattaa syntymässä olla sukurauhasista sekä kivekset että munasarjat. Intersukupuolisen henkilön ulkonäkö voi hänen rakenteellisista ominaisuuksistaan riippumatta vaihdella joko miehisen tai naisellisen välillä. Vasta murrosiän hormonitoiminnan kiihtymisen seurauksena saattaa intersukupuoliselle nuorelle syntyä kokemus omasta sukupuolestaan, esimerkiksi kuu-kautisten alkamisen vuoksi (Vilka 2010, 26–29). Länsimaisen käsityksen mukaan on olemassa kaksi eri näkemystä siitä, mitä intersukupuolisuus on. Se voidaan nähdä joko sukupuolen kehityksen häiriönä tai anatomian ja luonnollisen fysiologian vaihteluna. Vahvistumassa on jälkimmäinen käsitys intersukupuolisuudesta (Transtukipiste [Viitattu 6.6.2017]). Pirskanen (2005, 17) kuvaa intersukupuolisuuden viittaavan fyysisiin ja kromosomaalisiin piirteisiin, jotka usein rinnastetaan kuuluvan miehelle tai naiselle, mutta intersukupuolisuudessa yhdistyvät samassa ke-

hossa. Intersukupuolisille lapsille annetaan lääketieteellisiä hoitoja, jotka ovat välttämättömiä henkilön terveyden kannalta. Kuitenkin myös ei-välttämättömiä hoitoja tehdään, yleensä siksi, että lapsi voitaisiin määrittää joko tytöksi tai pojaksi. (Suhonen 2014, 180–181.)

Transsukupuolinen on henkilö, joka ei koe omaksi sukupuolta joka on hänelle syntymän jälkeen määritelty ja johon hänet on kasvatettu. Transsukupuoliselle henkilölle samaistuminen naiseksi tai mieheksi ei tunnu luontevalta. Hänellä on kokemus olevansa sosiaalisesti toista sukupuolta (Vilkka 2010, 29–30). Transsukupuolisuus on sukupuoliristiriita, jossa tunne omasta sukupuolesta ei vastaa hänen kehoaan eikä muiden näkemää sukupuolta hänessä. Kokemus sukupuoliristiriidasta voi olla tunne erilaisuudesta tai itseinhosta. Sukuelimet voidaan tuntea vieraana tai epämiellyttävänä ja sukupuolirooliodotukset koetaan loukkaavina ja turhauttavina. (Transtukipiste [Viitattu 10.10.2017].)

Transgenderit eli *muunsukupuoliset* ovat sukupuolisesti monimuotoisia henkilöitä. He kokevat oman sukupuolensa monimuotoiseksi ja muuttuvaksi eivätkä miellä olevansa naisia tai miehiä. Muunsukupuoliset saattavat tuntea olevansa sukupuollettomia tai sukupuoleltaan määrittelemättömiä, ja että heillä on samanaikaisesti sekä feminiinisiä että maskuliinisia ominaisuuksia (Vilkka 2010, 40). Joskus muunsukupuolisille voidaan antaa sukupuolenkorjaushoitoja samaan tapaan kuin transsukupuolisille (Suhonen 2014, 182). Valto (2017) selittää, että kulttuurimme perustuu vahvasti olettamukselle, että sukupuolia on vain kaksi. Kuitenkin aikamme on ymmärtämässä sukupuolen moninaisuuden. Valton (2017) mukaan on aina ollut paljon ihmisiä, jotka eivät koe olevansa miehiä tai naisia vaan jonkinlainen yhdistelmä molemmista sukupuolista.

Transvestiitti on nimike henkilöstä, joka haluaa pukeutua vastakkaisen sukupuolen mukaisesti ja haluaa ottaa vastakkaisen sukupuolen roolin itsellensä. Transvestiitti voi olla niin nainen kuin mieskin, ja valtaosa transvestiittimiehistä on heteroseksuaaleja (Vilkka 2010, 41). Usein jo lapsuudessa tai varhaisessa murrosiässä on jo kokemuksia tai leikkejä, jotka liittyvät toisen sukupuolen mielikuviin itsessä nähtynä (Trantukipiste 2016). Transvestiitti voi ilmentää haluamaansa sukupuolta esimerkiksi pukeutumisella ja ääntä muuttamalla, mutta fyysiseen vartaloonsa transvestiitti on tyytyväinen. (Suhonen 2014, 179.)

Sukupuoli-identiteetti. Sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan omaa kokemusta sukupuolesta. Useimmilla henkilöillä syntymässä määritelty sukupuoli vastaa heidän sukupuoli-identiteettiään. Suomessa juridisesti olemassa olevat kaksi sukupuolta, nainen ja mies, eivät kuitenkaan aina vastaa yksilön kokemusta omasta sukupuolestaan. Sukupuoli-identiteetistä kertovat nimitykset ja eri määritelmät muuttuvat ajan saatossa ja ihmiset voivat käyttää eri termejä kertoessaan omasta sukupuoli-identiteetistään. (Terveys- ja hyvinvoinnin laitos [Viitattu 9.6.2017].)

Sukupuolivähemmistö. Sukupuolivähemmistöillä tarkoitetaan intersukupuolisia, transsukupuolisia, transvestiitteja sekä muunsukupuolisia. (Suhonen 2014, 179.)

Tässä opinnäytetyössä käytetään sukupuolivähemmistö-käsitettä niistä sukupuolen muodoista ja subjektiivisista kokemuksista, jotka eivät kuulu perinteiseen mies-nais – sukupuoli-jaotteluun. Luvussa 2.3 on käsitelty biologista sukupuolta, ja sukupuolivähemmistöillä tarkoitetaan tässä opinnäytetyössä niitä henkilöitä, jotka eivät koe edustavansa biologista sukupuoltaan, eli jotka eivät ole sukupuolityypillisiä.

2.3.2 Sukupuolen korjaaminen

Jos biologinen sukupuoli on eri kuin koettu sukupuoli, voidaan henkilölle tehdä lääketieteellinen sukupuolen korjaushoito, joka kuuluu keskitettyyn erikoissairaanhoidon. Suomessa sukupuoli-identiteetin ongelmaksi kokevilla ihmisillä on mahdollisuus hoidontarpeen arvioon, joka toteutetaan Helsingin tai Tampereen yliopistollisen keskussairaalan psykiatrian poliklinikalla. Noin kaksi kolmasosaa hoitoon hakeutuvista henkilöistä saa korjaushoitoa, ja kolmasosalle suositellaan ainakin aluksi muuta hoitoa. Transnaisilla sukupuolen korjaushoito voi koostua hormonihoidoista, karvoituksen laseroinnista, puheterapiasta, kastratiosta ja vaginakonstruktiosta. Transmiesten hoitoon voi kuulua hormonihoito, rintojen, kohdun ja munasarjojen poisto sekä peniskonstruktio. Kaikki eivät kuitenkaan halua läpikäydä kaikkia hoitomuotoja, vaan valitsevat vain osan hoitomuodoista, jos hoidettava esimerkiksi ei koe kaikkia hoitomuotoja tarpeellisiksi tai kaikkia hoitomuotoja ei voida toteuttaa terveydellisistä syistä. (Huuska 2011, 242–244.) Suomessa vain

noin joka kymmenennelle transsukupuoliselle tehdään kaikki sukupuolenkorjaustoimenpiteet. (Vilkka 2010, 37.)

Juridisen sukupuolen vaihtamiseksi henkilötunnus ja uusi virallinen sukupuoli vahvistetaan hoitoprosessin puolivälissä. Nimenmuutosta voi hakea maistraatista. (Huuska 2011, 243.) Juridisen sukupuolen vaihtamiselle on kuitenkin tarkat ehdot, jotka on määritelty niin sanotussa translaissa eli laissa transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (L 28.6.2002/563). Tässä laissa on määritelty, että henkilö voidaan vahvistaa kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty. Tämä edellyttää sitä, että henkilö esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että kokee pysyvästi kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen, ja että elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa, ja että hänet on steriloitu tai hän on muuten lisääntymiskyvytön. Lisäksi henkilön täytyy olla täysi-ikäinen ja Suomen kansalainen tai omata asuinpaikka Suomessa.

Sukupuolen korjaaminen ja juridisen sukupuolen vaihtaminen ei ole yksinkertaista, eikä sitä voida toteuttaa hetken mielijohteesta. Ennen sitä transsukupuolinen ihminen osallistuu psykologin ja psykiatrin haastatteluihin. Nämä selvitykset tehdään, jotta voidaan poissulkea se, että kyseessä olisi esimerkiksi transvestisuus, sukupuoli-identiteettiin liittyvä ohimenevä hämmennys, intersukupuolisuus tai mielen-terveyden häiriöt kuten psykoottiset kehitykset, mielialan häiriöt ja vakavat psykiatriset häiriöt. Nämä selvitykset kestävät noin kaksi vuotta, joiden aikana transsukupuolinen henkilö käy läpi niin kutsutun arkielämän testin. Sen tarkoituksena on seurata, kuinka tutkittava elää elämäänsä toteuttaen sitä sukupuolta, johon kokee kuuluvansa. (Vilkka 2010, 37–39.)

2.4 Seksuaalisuuden ja sukupuolen monimuotoisuus lapsuudessa ja nuoruudessa

Nuoren seksuaali- ja sukupuoli-identiteetin kehittymiseen vaikuttavat kasvatus ja kasvuympäristö. Se, mitä lapsille seksuaalisuudesta ja sukupuolesta opetetaan, on kuitenkin usein tiukasti hetero-olettamukseen sekä kaksijakoiseen sukupuolijaotteluun perustuvaa. Sukupuolikasvatuksessa puhutaan usein tytöistä, pojista, naisista ja miehistä sekä kuvataan seksuaalisuhteita ainoastaan heterosuhteina.

Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden esiintuominen kasvatuksessa mahdollistaa sen, että lapsi tai nuori voi tunnistaa ja käsitellä omia tunteitaan ja tuntemuksiaan, jotka hän ehkä kokee oudoiksi ja epänormaaleiksi. Lapsi tai nuori ei voi rakentaa seksuaali- ja sukupuoli-identiteettiään sellaiselle pohjalle, josta hänellä ei ole tarpeeksi tietoa. Seksuaalisuuden ja sukupuolen monimuotoisuudesta tietämättömät lapset saattavat myös suhtautua ympärillään oleviin ihmisiin syrjivästi. (Vilkka 2010, 131–133.)

Suomalaistutkimuksen mukaan homoseksuaaliset nuoret ovat olleet lapsuudessa varhaisemmassa vaiheessa tietoisia seksuaalisesta suuntautumisestaan kuin heteroseksuaalit. Homoseksuaalit ovat usein tiedostaneet suuntautumisensa jo ennen kymmentä ikävuotta, ja homoseksuaalisen kiinnostumisen nämä nuoret ovat kertoneet vahvistuneen iän mukana. Useilla homoseksuaaleilla on ollut jo lapsuudessa erilaisuuden kokemuksia. (Alanko 2014, 20.)

Jo lapsella voi olla kokemuksia transsukupuolisuudesta. Kuitenkin useimmiten sukupuoliristiriitaa kokevat lapset luopuvat jossain vaiheessa toiveestaan korjata sukupuoltaan, ja vain noin viidennes lapsuudessa sukupuoliristiriitaa kokevista lapsista kokee samoin myös aikuisiässä. Nuoret sukupuoliristiriitaa kokevat henkilöt taas usein hakeutuvat tutkimuksiin usein tavoitteenaan saada sukupuolenkorjaushoitoa. Kuitenkin nuoren kokemus sukupuolesta saattaa vaihtua nopeastikin. Sukupuolenkorjaushoito saattaisi toteutua toivotummalla tavalla, jos se tehtäisiin ennen nuoren aikuistumiseen kuuluvia ruumiillisia muutoksia, jolloin ulkoiset muutokset voisivat toteutua paremmin kuin muutosten jo tapahduttua. Tämä on kuitenkin ongelmallista juuri siinä mielessä, että nuoren kokemus sukupuolestaan ei aina ole pysyvä vaan saattaa vaihdella. (Pimenoff 2006, 168–170.) Erään suomalaistutkimuksen mukaan varhainen, lapsuusiässä koettu kokemus transsukupuolisuudesta on hyvin pysyvä, sillä tunne väärään sukupuoleen syntymisestä on säilynyt aikuisiälle saakka. Tämän tiedon tulisikin auttaa vanhempia ja muita aikuisia suhtautumaan lapsen kokemukseen oikealla tavalla eikä vähätellä sitä tai olettaa, että kyseessä on ohimenevä vaihe. (Alanko 2014, 17.)

2.5 Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa

Kristinusko määrittä ja rajoitti aikansa seksuaalikäsitystä ja seksuaalikäyttäytymistä 1800-luvun lopulla Euroopassa (Karkulehto 2006, 49). Etenevä tieteellinen tutkimus siirsi vähitellen valtaa kristinuskolta tiedemiehille, ja psykiatrit alkoivat tutkia ihmisen seksuaalisuutta. Terve seksuaalisuus nähtiin miehen ja naisen välisenä, lisääntymiseen tähtäävänä toimintana. (Nissinen 2011, 12.)

Länsimaissa käytiin 1960-luvulla keskustelua seksuaalisuuden vapauttamisesta, ja tavoitteena oli erityisesti homoseksuaalisuuden dekriminointi. Suomessa keskustelu alkoi vuonna 1965. Kirjallisuutta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä ilmestyi 1960-luvun jälkipuoliskolla, ja näissä kirjoissa käsiteltiin homoseksuaaleja avoimesti. (Mustola 2007, 18.)

Suomessa ensimmäinen homoseksuaaleja koskeva laki tuli voimaan 1894. Lailla kiellettiin naisten ja miesten homoseksuaaliset aktit. Vuonna 1971 rikoslaita poistettiin homoseksuaalisten tekojen kriminalisointi (Seta [Viitattu 18.10.2017]). Rikoslaki uudistettiin vuonna 1995, jolloin seksuaalinen suuntautuminen lisättiin syrjinnän kieltävien perusteiden listaan. Vuonna 1999 homoseksuaalisuuteen liittyvä kehotuskielto poistettiin. Työsopimuslaki (L 26.1.2001/55) vuodelta 2001 kieltää syrjinnän työssä ja työhönotossa seksuaalisen suuntautumisen perusteella. Samaa sukupuolta olevien parisuhteen rekisteröiminen laillistettiin vuonna 2002 ja sukupuolineutraali avioliitto tuli lailliseksi Suomessa 1.3.2017. (Juutistenaho 2016, 14.)

Suomessa lääkintöhallitus poisti homoseksuaalisuuden sairausluokituksesta vuonna 1981. Luokituksesta jätettiin pois "itseä häiritsevää homoseksuaalisuutta". 1990-luvulle saakka säilyi häiriökeskeinen ajattelu hoidettaessa seksuaaliselta suuntautumiseltaan ja sukupuoli-identiteetiltään enemmistöstä poikkeavia henkilöitä. Tämän jälkeen häiriökeskeinen ajattelu on vähentynyt. (Nissinen 2011, 13.)

1960-luvulla homoseksuaalisuudesta alettiin käydä laajaa keskustelua, ja radikaloituminen sekä liikkeiden muodostuminen nostivat esiin homoseksuaaleja koskevan rikoslain muuttamisen. Tämän ajan yhteiskunnallisen muutoksen virrassa perustettiin Suomeen ensimmäinen homojärjestö. Yhdistyksen pyrkimyksenä oli ho-

moseksuaalisuuden propagoiminen sekä sarron ja syrjinnän vastustaminen. Pian perustettiin Keskusteluseura Psyke, joka pääsi yhdistysrekisteriin. (Mustola 2007, 23–24.) Psyken jäsenistä muutama perusti vuonna 1974 Seksuaalinen tasavertaisuus – Sexuellt likaberättigande Seta –nimisen järjestön. Seta painotti homoseksuaalien asemaa syrjittynä vähemmistönä sekä korosti yhteiskuntaan suuntautuvaa toimintaa (Mustola 2007, 25). Nykypäivänä Setalla on 24 jäsenjärjestöä, ja sen tavoitteena on yhdenvertaisuus seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä tai sukupuolen ilmaisusta riippumatta. Seta tukee jäsenjärjestöjen toimintaa ja tekee ihmisoikeustyön ohella koulutustoimintaa sekä nuorisotyötä. (Seta [Viitattu 17.10.2017].)

Mustola (2007, 30) kuvaa 1980-luvun alussa alkanutta AIDS-epidemiaa, joka ylitti niin terveystieteelliset kuin homojärjestötkin. Vastaiskuksi Yhdysvalloissa syntyi epidemian aikaan käsite queer. AIDS sulki etenkin homoseksuaaleja yhteiskunnan ulkopuolelle. Yhteiskunta ei ollut tukenut AIDSiin sairastuneita queer-aktivismin aikana, jolloin seksuaalivähemmistöihin kuuluvat aktivistit hoitivat sairastuneita talkoovoimin. Myös Suomessa AIDS-potilaita kohdeltiin syrjäyttävästi. (Sorainen 2013, 24–25). Seta perusti omalla kustannuksellaan AIDS-tukikeskuksen, jossa tiedotettiin taudista ja tuettiin HIV-tartunnan saaneita. AIDS-toiminta alkoi vähitellen saada tukea yhteiskunnalta. (Mustola 2007, 30.)

Presidentti Tarja Halonen oli näkyvä osa 1980- ja 90-lukujen homoseksuaalisuutta koskevissa lainmuutoshankkeissa. Halonen kirjoitti Oikeus -lehteen tekstin, jossa nostettiin esille puutokset kehotuskiellossa ja suojaikärajapykälässä. Hän myös nosti esiin samaa sukupuolta olevien parien perhe- ja perintöoikeuden, verolainsäädännön epätasa-arvoisuuden sekä työ- elämässä tapahtuvan syrjinnän vähemmistöjä kohtaan. Lainsäädännöllinen kysymys, joka odottaa vielä vuoroaan tulla säädellyksi Suomessa, on lasten asema samaa sukupuolta olevien vanhempien perheissä. (Mustola 2007, 32–33.)

1990-luvulla homo- ja lesbokulttuuri laajeni ja moninaistui. Syntyi uusia yhdistyksiä. Myös opiskelijat ja tutkijat verkostoituivat, minkä myötä saatiin käyntiin useimmiten naistutkimus -oppiaineen yhteydessä toiminut homotutkimus. Lesbo-, homo-, trans- ja queer-tutkimusta ilmestyi opinnäytteinä, kirjoina ja artikkeleina, ja homotutkimus sai oman akateemisen seuransa vuonna 2004. Perustettiin Suomen

Queer-tutkimuksen seura edistämään suomalaista queertutkimusta eli kriittistä sukupuolen ja seksuaalisuuden tutkimusta. (Mustola 2007, 35.)

Internet ja sähköinen verkkokommunikointi ovat tarjonneet uusia tiedotuskanavia ja uuden tilan tavata kaltaisia. Tälläkin hetkellä verkossa toimii aktiivisia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille suunnattuja keskustelualustoja. Myös poliittinen järjestäytyminen ja aktivismi ovat mahdollistuneet entistä laajemmin internetkampanjojen myötä. (Mustola 2007, 36.)

3 OSALLISUUS JA YHDENVERTAISUUS

3.1 Laki ja tasa-arvo

Suomessa yhdenvertaisuuden perussäännös löytyy perustuslaista (L 11.6.1999/731), jonka mukaan "ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä". Siinä kielletään syrjintä sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun syyn perusteella. Lain mukaan syrjimistä on asettaa ihminen eri asemaan ilman hyväksyttäviä perusteita. Siinä on mainittu, että sukupuolten tasa-arvoa tulee edistää yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä. Nykyisessä työsopimuslaissa (L 26.1.2001/55) on todettu, että työnantaja ei saa ilman hyväksyttäviä perusteita asettaa työntekijöitä tai työnhakijoita erilaiseen asemaan näiden iän, terveydentilan, kansallisen tai etnisen alkuperän, sukupuolisen suuntautumisen, kielen, uskonnon, mielipiteiden, perhesuhteiden, ammattiyhdistystoiminnan, poliittisen toiminnan tai muun seikan vuoksi. Tällainen syrjintä on laissa kiellettyä ja rangaistuksena on sakko tai vankeusrangaistus. (Ahtela ym, 2006. 18–19)

Laki on vahvasti tasa-arvon ja yhdenvertaisen kohtelun puolella. Yhdenvertaisuuslaissa sanotaan koulutuksen järjestäjän velvollisuudesta edistää yhdenvertaisuutta seuraavasti:

"Koulutuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän oppilaitoksen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Edistämistoimenpiteiden on oltava oppilaitoksen toimintaympäristö, voimavarat ja muut olosuhteet huomioon ottaen tehokkaita, tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia.

Koulutuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että oppilaitoksella on suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi." (L 30.12.2014/1325.)

Lisäksi samassa laissa määritellään työnantajan velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta seuraavasti:

"Työnantajan on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista työpaikalla ja työpaikan tarpeet huomioon ottaen kehitettävä työoloja sekä niitä toimintatapoja, joita noudatetaan henkilöstöä valittaessa ja henkilöstöä koskevia ratkaisuja tehtäessä. Edistämistoimenpiteiden on oltava toimintaympäristö, voimavarat ja muut olosuhteet huomioon ottaen tehokkaita, tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia.

Työnantajalla, jonka palveluksessa on säännöllisesti vähintään 30 henkilöä, on oltava suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Edistämistoimia ja niiden vaikuttavuutta on käsiteltävä henkilöstön tai heidän edustajiensa kanssa." (L 30.12.2014/1325.)

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (L 8.8.1986/609) velvoittaa koulutuksen järjestäjiä laatimaan oppilaitoskohtaisen tasa-arvosuunnitelman, eli suunnitelman niistä toimenpiteistä ja käytännöistä, joilla tasa-arvoa edistetään. Suunnitelman tulee myös sisältää selvitys oppilaitoksen tasa-arvotilanteesta. Lisäksi siinä tulee arvioida aiempien tasa-arvosuunnitelmien toteutumista. (L 30.12.2014/1329.)

EU-tuomioistuimen mukaan sukupuoleen perustuva syrjinnän kieltö ei yllä esimerkiksi homoseksuaalisuuden vuoksi tapahtuvaan syrjintään. Käsitettä seksuaalinen suuntautuminen ei ole määritelty yhdenvertaisuuslaissa, mutta se kattaa niin homo-, hetero- ja biseksuaalisuudenkin. (Ahtela ym, 2006, 202.)

Opetushallitus on julkaissut oppaan sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi perusopetuksessa. Oppaassa on määritelty se, miten sukupuolten tasa-arvo ja sukupuolen moninaisuus pitää ottaa huomioon kussakin oppiaineessa. Äidinkielestä muun muassa linjataan, että kaunokirjallisuudessa ja elokuvissa täytyisi valita sellaista materiaalia, jossa voidaan eläytyä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten maailmaan. Biologian opetuksesta sanotaan, että siinä tulee käsitellä intersukupuolisuutta ja transsukupuolisuutta. Terveystiedosta, jonka opetuksesta monella tämänkin opinnäytetyön haastateltavalla on sanottavaa, kehoitetaan painottamaan identiteettiä ja minäkuvaä sekä käsittelemään seksuaalisuutta, seksuaalioikeuksia ja sukupuolen moninaisuutta. Näiden linjauksien perusteella on

perusteltua olettaa, että koulun henkilökunta osaisi ja haluaisi edistää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tasa-arvoa ja osallisuutta koulumaailmassa. (Jääskeläinen ym. 2016, 40–42.)

3.2 Osallisuus

Tutkimuksessa tutkimuskohteena on osallisuus koulu- ja työmaailmassa sekä terveydenhuollossa, joten on olennaista selventää, mitä tutkimuksessa tarkoitetaan osallisuudella.

Allardt (1976, 88–94) määrittää hyvinvoinnin perusedellytykset kolmeen osaan: having, loving, being. Having viittaa omistamiseen, kuten asunto, terveys ja elintaso. Loving taas ihmissuhteisiin. Being viittaa yksilön tarpeeseen kuulua yhteisöön ja yhteiskuntaan, sekä tarpeeseen toteuttaa itseään. Näistä hyvinvoinnin perusedellytyksistä ovat Raivio & Karjalainen (2013, 16) jalostaneet ajatuksen osallisuuden perusedellytyksistä. Heidän mukaansa näitä ovat having: taloudellinen osallisuus, acting: toiminnallinen osallisuus sekä belonging: yhteisöllinen osallisuus. Taloudellinen osallisuus käsittää riittävän toimeentulon ja hyvinvoinnin, toiminnallinen osallisuus yksilön aktiivisen toiminnan. Yhteisöllinen osallisuus viittaa jäsenyyteen sekä eri yhteisöihin kuulumiseen.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos [Viitattu 11.9.2017]) kuvaa osallisuuden tunteena, joka syntyy yksilön kokemuksesta johonkin yhteisöön kuulumisesta. Yhteisössä sen jäsen nauttii arvostuksen, tasavertaisuuden ja luottamuksen tunteesta, sekä mahdollisuudesta vaikuttaa kuuluvansa yhteisön asioihin. Osallisuuden puutteen voidaan ajatella olevan lähellä syrjäytymisen kokemusta. Raunion (2006, 138) mukaan syrjäytyminen heikentää henkilön asemaa eri elämänalueissa tai sosiaalisesti merkityksellisissä ulottuvuuksissa.

Osallisuus yhteiskunnassa takaa jokaisen mahdollisuutta koulutukseen, työhön, terveydenhuoltoon, toimeentuloon, sosiaalisiin suhteisiin sekä asuntoon. Suomen kansalaisena osallisuus näkyy oikeutena osallistua ja vaikuttaa kansallisella tasolla. Elämäntilanne ja eri elämäntilanteet vaikuttavat osallisuuden asteeseen ja yh-

teiskunnalliseen aktiivisuuteen. Osallisuuden kokeminen vähentää hyvinvointiva-
jetta ja syrjäytymistä. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos [Viitattu 11.9.2017].)

Tässä opinnäytetyössä osallisuudella tarkoitetaan yksilön kokemusta sekä tunnet-
ta kuuluvuudestaan (belonging) koulu yhteisöön, työyhteisöön sekä terveydenhuol-
lon kautta yhteiskuntaan.

4 SEKSUAALI- JA SUKUPUOLIVÄHEMMISTÖT KOULUSSA, TYÖPAIKALLA SEKÄ TERVEYDENHUOLLON ASIAKKAINA

Syrjäytyminen voidaan määritellä yksilöä yhteiskuntaan yhdistävien siteiden heikoudeksi (Raunio 2006, 9). Tässä opinnäytetyössä osallisuuden määreiksi on valittu koulu, työ ja terveydenhuolto, sillä nämä kolme ovat merkittäviä ihmistä yhteiskuntaan kiinnittäviä tekijöitä. Tämä luku käsittelee seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien henkilöiden asemaa koulutuksen (perusopetus, toinen aste sekä korkeakoulutus) parissa, työelämässä sekä terveydenhuollon asiakkaina.

4.1 Koulu

Oppimisympäristöllä ja vuorovaikutussuhteilla koulussa on merkitys riskitekijöinä syrjäytymiselle ja yksilön torjunta ryhmässä on tällainen tekijä. Oppilaiden ja opiskelijoiden kokemukset yhteenkuuluvuudesta ja hyväksytyksi tulemisesta ovat osatekijöinä edellytyksiä kouluun kiinnittymiselle. (Poikkeus ym. 2013, 111–112.)

Koulua voidaan tarkastella virallisena tai epävirallisena kouluna. Virallisella koululla viitataan opetukseen ja opetussuunnitelmaan, kun taas epävirallinen koulu käsittelee välitunnit, tauot sekä muun ei-strukturoidun toiminnan. (Paju 2011, 18–22.) Sekä virallinen että epävirallinen koulu koetaan usein heteronormatiivisena. Virallisessa koulussa tämä näyttäytyy esimerkiksi heteronormatiivisena terveystiedon opetuksena, epävirallisessa koulussa taas esimerkiksi opettajien sekä muiden oppilaiden asenteissa ja puhetavoissa. Jo koulu rakennuksena usein asettaa rajat tyttöjen ja poikien välille, sillä vessat, suihkutilat ja pukeutumistilat on yleensä jaettu tyttöjen ja poikien puoliin. Tässä asettelussa saattaa transsukupuolinen oppilas tai opiskelija joutua vaikean tilanteen eteen. (Taavetti 2015, 80–82.)

Erään tutkimuksen mukaan noin 75 % seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvista nuorista kertoo salaavansa seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteettinsä opettajalta ja noin 50 % koulukavereiltaan. Tämä johtuu usein siitä, että henkilö pelkää tulevansa kiusatuksi tai syrjityksi. Jonkin verran seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret jättävät tämän takia menemättä kouluun,

ja erityisesti transsukupuoliset nuoret saattavat jättää liikuntatunteja väliin. Aina opettajalle ei uskalleta kertoa kiusaamisesta, sillä tällöin henkilön olisi "pakko" tulla kaapista. Lisäksi ei uskota siihen, että opettajalle kertominen muuttaisi tilannetta. (Alanko 2014, 26-28.) Suomalaistutkimuksen mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kokevatkin usein, ettei koululla ole riittäviä valmiuksia kohdata vähemmistötaustaisia nuoria. Näin ovat kokeneet erityisesti transnuoret, jotka ovat muissakin yhteiskunnallisissa instituutioissa kokeneet seksuaalivähemmistöön kuuluvia nuoria useammin puutteellisia valmiuksia kohdata vähemmistönuoret. (Alanko 2014, 43–44.)

Transsukupuolisista nuorista on erään tutkimuksen mukaan noin 82 % kertonut kokeneensa koulussa kiusaamista, syrjintää tai muuten asiatonta kohtelua (Alanko 2014, 27). Transsukupuolisen henkilön opiskelu-urasta voi tulla rikkonainen pitkän sukupuolenkorjausprosessin takia. Opiskeluun tarvittavat voimavarat kuluvat oman identiteetin kanssa painimiseen sekä sukupuolenkorjausleikkaukseen ja -hoitoihin. Koulumaailmassa on suuri mahdollisuus tulla kiusatuksi oman erilaisuutensa takia, jolloin henkilö voi syrjäytyä ja tulla alttiiksi myös mielenterveyden ongelmille. Näiden ongelmien takia transsukupuoliset ihmiset pääsevät elämään aikuiselämäänsä sekä opiskelemaan haluamaansa alaa 5–20 vuotta muita ihmisiä myöhemmin, mikä suomalaisessa yhteiskunnassa voidaan nähdä henkilön heikkoutena, sillä nopea koulusta valmistautuminen nähdään valttina. Nuorena valmistuneita ihailaan, sillä heidän nähdään olevan energisiä sekä innokkaita opiskelemaan, jolloin näitä myöhemmin opiskelemaan päässeitä voidaan paheksua ja ajatella heidän olevan kyvyiltään heikompia (Huuska 2002, 35). Transsukupuolisten nuorten opin-
topolun kehittymiselle on leimallista se, että ammatinvalinnassa otetaan huomioon alan piirissä vallitseva asenneilmapiiri: naisvaltaiset ammatit koetaan yleisesti sallivimpana (Alanko 2014, 29).

Yleisesti ottaen tutkimusten perusteella näyttää siltä, että seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvat nuoret näkevät koulun turvattomana paikkana. Tähän vaikuttaa se, että koulu on ympäristönä sukupuolinormatiivinen ja heteronormatiivinen. Koulumaailmassa enemmistöstä poikkeaminen on tyypillinen kiusaamisen ja syrjinnän kohde, ja "homo" yleinen haukkumasana. (Taavetti ym. 2015, 9–11.)

Perusopetussuunnitelma velvoittaa opetuksen järjestäjät huomioimaan sen, että jokaiseen oppilaaseen suhtaudutaan yksilönä, ja että kaikki sukupuolen muodot ovat sallittuja ja arvostettuja. Perusopetussuunnitelma velvoittaa koulut antamaan tietoa sukupuolen moninaisuudesta. (Jääskeläinen ym. 2016, 12–13.) Kuten aiemman tutkimusmateriaalin valossa on tässä työssä todettu, eivät nämä velvoitteet aina toteudu.

4.2 Työ

Homoseksuaalit voivat pelätä homoksi leimautumista työpaikalla. Homoseksuaalit työntekijät voivat vältellä kontakteja muiden työpaikan homojen kanssa. Tämän takana on suomalaisten keskuudessa esiintyvä homopelkoinen ilmapiiri, joka johdetaan useimmiten tietämättömyydestä. Korostaakseen normaaliuttaan jotkut homoseksuaalit voivat käyttäytyä kielteisesti työpaikan muita homoja tai muita seksuaalivähemmistöihin kuuluvia vastaan. Työpaikalla myös saatetaan pelätä joutumista yleiseksi vitsiksi tai selän takana puhumisen kohteeksi ja muiden työntekijöiden motiiveja voidaan epäillä. (Vilkka, 2010, 60–61.)

Seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten työnteossa, työsuhteissa ja työelämään siirtymisessä on eroja heteronuoriin verrattuna. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla työhön siirtyminen saattaa viivästyä, jos elämässä keskeisempiä teemoja ovat parisuhdekokeilut ja oman seksuaalisuuden rakentaminen. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt ovat heteroseksuaaleja useammin määräaikaissa työsuhteissa, ja erityisesti nuoret sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt ovat vanhoja useammin osa-aikaisissa, lyhytaikaisissa ja koulutusta vastaamattomissa työsuhteissa, mikä voi vaikuttaa siihen, että työpaikalla ei kerrota seksuaalisesta suuntautumisesta, ja erityisesti nuoret sukupuolivähemmistöihin kuuluvat miehet salaavat seksuaalisen suuntautumisensa usein. Seksuaalinen suuntautuminen ei usein vaikuta ratkaisevasti seksuaalivähemmistöön kuuluvan nuoren asemaan työmarkkinoilla, mutta seksuaalisuus voi kuitenkin olla heikompaan työmarkkina-asemaan sekä turvattomampiin työoloihin johtava tekijä. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville nuorille aikuisille tehdyn tutkimuksen mukaan sukupuolivähemmistöön kuulumisen vaikuttaisi olevan vahvemmin kytköksissä

ammatinvalintaan kuin seksuaalivähemmistöön kuulumisen. (Lehtonen & Mustola 2004, 140–141.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret ovat ottaneet ammatinvalinnassa ja opinnoissa huomioon sen, kuinka voisivat työssään auttaa muita samassa tilanteessa olevia (Alanko 2014, 30).

Myös työhyvinvointiin vaikuttavia seksuaalivähemmistöön kuulumiseen liittyviä tekijöitä on olemassa. Vuonna 2004 tehdyssä laajassa kyselytutkimuksessa homo- ja biseksuaaleista noin viidennes oli salannut seksuaalisen suuntautumisensa työpaikoillaan. Ne, jotka eivät olleet kertoneet suuntautumisestaan, ovat usein joutuneet kuulemaan työpaikallaan vitsailua seksuaalivähemmistöistä, eikä tähän ole usein uskallettu reagoida. (Nissinen 2006, 146–147.)

Transsukupuolisten henkilöiden kohdalla työllistymiseen voi vaikuttaa se, ovatko henkilöt korjanneet sukupuolensa jo nuorena ja ovat näin jo eläneet elämänsä oikeaksi kokemaansa sukupuoleen kuuluvana ilman häiriötekijöitä. Nuoruusaikana osa transnuorista, jotka eivät pysty jostain syystä aloittamaan hoitojaan, ei mahdollisesti käy koulujaan loppuun ja keskeyttävät koulunkäynnin, sillä heidän energiansa kuluu omien identiteettiristiriitöjensä selvittämiseen. Tämä kasvattaa riskiä transnuorten syrjäytymiseen. Tosin hyvin koulutetut henkilöt sekä yrittäjät, itsenäisesti työskentelevät tai johtotehtävissä työskentelevät henkilöt selviytyvät sukupuolenkorjausprosessistaan niin, ettei heidän työpaikkansa vaarannu. Tämä saattaa silti tuottaa stressiä, joka voi vaikuttaa kielteisesti henkilön mielenterveyteen. Transsukupuolisilla on pelko tulla irtisanotuksi tai kiusatuksi työyhteisöissään, mikä johtaa siihen, ettei omasta tilanteestaan uskalleta kertoa. Tällöin henkilön voi olla helpompaa vaihtaa työpaikkaa, jolloin uuteen työpaikkaan voi saapua ilmentäen sitä sukupuolta, jona kokee elävänsä. Työpaikalla transsukupuoliseksi esittäytymisen tai oman identiteettinsä muuttaminen edustamaan haluamaansa sukupuolta voi aiheuttaa kummastusta työpaikan muissa työntekijöissä. Henkilö voi kohdata kannustusta, mutta myös vastaväitteitä. Jotkut henkilöt voivat kokea epämiellyttäväksi työskentelyn transsukupuolisen henkilön kanssa, tai eivät enää osaa toimia heidän kanssaan yhtä luontevasti kuin ennen. (Huuska 2002, 34–35.) Yleisesti ottaen transnuoret ovat huomattavan usein tyytymättömiä työtilanteeseensa, suomalaistutkimukseen näin on vastannut 38 % osallistuneista transnuorista. (Alanko 2014, 30–31.)

Kanadassa toteutetun, 13 avoimesti homoseksuaalia miestä käsittävän laadullisen haastattelututkimuksen mukaan homomiesten työn sisällössä saattaa olla eroja heteroseksuaaleihin verrattuna. Tutkimukseen osallistuneet olivat kokeneet, että heiltä odotetaan enemmän joustavuutta ja epätyypillisinä aikoina työskentelyä kuin muilta, sillä heidän oletetaan olevan perheettömiä. Kun miehet ottavat tämän asian puheeksi, viitataan siihen, ettei heillä voi olla tietoa toisten perhetilanteista. Lisäksi haastatteluun osallistuneet miehet ovat kertoneet työpaikkojen niin sanotuista "homokiintiöistä": miehet ovat kokeneet, että organisaatiot hyötyvät heistä ja käyttävät heitä hyvän imagon luomiseen. Toisinaan miehiä on pyydetty selvästi muita useammin muun muassa edustustehtäviin. Tämän tutkimuksen perusteella työpaikat saattavat olla näennäisesti tasa-arvoisia, mutta käytännössä kohtelussa on kuitenkin eroja. (Wicks 2017.)

4.3 Terveysthuolto

Terveysthuollon ammattilainen, kuten kukaan muukaan, ei voi tietää toisen henkilön koettua sukupuolta tai seksuaalisuutta. Nähdä voi ainoastaan sen, miten henkilö ilmaisee itseään ulkoisesti. Kenelläkään ei ole oikeutta väheksyä toisen kokemusta itsestään ja identiteetistään, vaikka tietoutta ei olisikaan tarpeeksi. Ammattilaisen tulisi kyetä kohtaamaan asiakas persoonana eli itsetietoisena ja vastuullisena yksilönä. (Vilkkä 2010, 85.)

Seksuaalisen suuntautumisen on tutkittu olevan yhteydessä keskimääräistä useammin esiintyviin mielenterveyden ongelmiin, kuten masennukseen ja ahdistukseen sekä itsemurha-ajatuksiin ja -yrityksiin. Tämä on todettu laajoissa väestön terveydentilaa kartoittavissa tutkimuksissa Hollannissa, Norjassa, USA:ssa ja Kanadassa. Ilmiötä on selitetty muun muassa seksuaalivähemmistöihin kuuluvien stressireaktioina erilaisuuden tunteisiin, toiseuden kokemuksiin, sosiaaliseen stigmaan, ennakkoluuloihin, syrjintään sekä kiusatuksi tulemisen ja väkivallan kokemuksiin. Monilla seksuaalivähemmistöihin kuuluvilla avun hakeminen on viivästynyt. Tämä selittyy sillä, että monet ovat pelänneet terveysthuollon ammattilaisten pitävän ongelmia nimenomaan ei-heteroseksuaalisuudesta johtuvina. (Nissinen 2006, 144–145.) Alanko (2014, 37–39) kirjoittaa, kuten aiemmissakin tutkimuksis-

sa on todettu, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla on sukupuolityypillisiä heteronuoria enemmän mielenterveyden ongelmia. Ilmiötä selitetään sillä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville nuorille on haastavampaa luoda positiivista minäkuvaa seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteettinsä pohjalta. Lisäksi nuoret joutuvat usein piilottelemaan tai selittelemään identiteettiään tai suuntautumistaan. Myös heteronuoria ja sukupuolityypillisiä nuoria useammin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kokevat syrjintää ja kiusaamista.

Erytisesti transnuorten vastauksissa korostuvat mielenterveysongelmat sekä itsetuhoiset ajatukset. Tämä käy ilmi Alangon (2014, 37–39) tutkimuksesta, jonka mukaan transnuorilla esiintyy selvästi sukupuolityypillisiä heteronuoria useammin mennusta ja ahdistuneisuutta sekä stressiä. Psykkinen hyvinvointi näytti tutkimuksessa olevan yhteydessä siihen, kuinka tyytyväisiä nuoret ovat sukupuolenkorjausprosessiinsa sekä itsensä ilmaisemisen mahdollisuuksiin.

Useat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat mainitsevat, että heitä pelottaa käsitellä omia parisuhteitaan tai suuntautumista asiakassuhteissa. He pelkäävät, että kertomalla näistä asioista he kohtaisivat sopimatonta kohtelua tai että heidät leimattaisiin vain seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvaksi henkilöksi. Tällaisesta oman itsensä salaamisesta voi koitua stressiä joka voi vaikeuttaa avun hakemista jatkossa ja eivät edistä toimivan asiakas-työntekijä -suhteen syntymistä. (Lehtonen 2006, 57.)

Seksuaalivähemmistöjen kohtaamiseen terveydenhuollossa liittyy useita ongelmakohtia ja mahdollisia tekijöitä sille, että seksuaalivähemmistöihin kuuluvat eivät tule aidosti kohdatuiksi ja hyväksytyiksi omana itsenään. Seksuaalisuus on merkittävä osa ihmisen elämää, eikä seksuaalivähemmistöön kuuluvan tulisi joutua salaamaan sitä. Avoimuutta terveydenhuollon toimipaikoilla voitaisiin välittää esimerkiksi esittein, julistein sekä esillä olevin kirjojen ja lehtien. Terveydenhuollon työntekijöillä saattaa olla oletus potilaan heteroseksuaalisuudesta, jos tämä on esimerkiksi avioliitossa vastakkaista sukupuolta olevan kanssa. Tällöin jää potilaan itsensä vastuulle ottaa ei-heteroseksuaalisuus puheeksi. Terveydenhuollon ammattilaisten tulisikin välttää sellaista kielenkäyttöä ja kysymyksenasettelua, jolla oletetaan potilaan olevan heteroseksuaalinen. Työntekijän tulisi myös tunnistaa itsellään olevat

mahdolliset ennakkoluulot seksuaalivähemmistöjä kohtaan ja pohtia niiden vaikutusta potilastyöskentelyyn. Terveystieteiden ammattilaisen ei tarvitse olla ekspertti seksuaalivähemmistöasioissa, mutta hänen on siitä huolimatta osattava suhtautua potilaaseen kunnioittavasti ja potilaan yksityisyyttä ja itsemääräämisoikeutta kunnioittaen. (Nissinen 2006, 155–156.)

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kokemuksista sosiaali- ja terveyspalveluissa on tutkittu. Tehtyjen tutkimusten ja Setan mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistön saavat vaihtelevasti hyvää, heidän tilanteeseensa sopivaa palvelua. Henkilökuntaa ja toimialoilla toimijoita ei ole koulutettu kohtaamaan heitä tasavertaisesti, ja vain osa osaa toimia heidän kanssaan pätevästi. On harvinaista, että sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille on koulutuksessa opetettu valmiuksia seksuaalisuuden ja sukupuolen erilaisuuden kohtaamiseen. Ne ihmiset, jotka osaavat toimia pätevästi, omaavat läheisiä tai tuttavuuksia, jotka kuuluvat kyseisiin vähemmistöihin tai ovat itseoppineita. (Lehtonen 2006, 57.)

5 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TAVOITTEET

5.1 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisena eteläpohjalaiset seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöihin kuuluvat nuoret aikuiset kokevat osallisuutensa koulumaailman, työmaailman sekä terveydenhuollon parissa. Tutkimuksessa kiinnitetään huomiota siihen, miten haastateltavien vähemmistötausta on vaikuttanut heidän kokemukseensa koulusta ja opiskeluajasta, työelämästä sekä terveydenhuollosta. Tavoitteena on selvittää nykytilannetta, johon on vaikuttanut 1.3.2017 voimaan astunut sukupuolineutraali avioliittolaki (L 13.6.1929/234). Esillä on ollut myös kysymys siitä, voiko kirkko kieltäytyä vihkimästä seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvia pareja, sillä laki sallii samaa sukupuolta olevien henkilöiden avioitumisen.

Tavoitteena on lisäksi parantaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten osallisuutta Etelä-Pohjanmaan alueella. Tästä syystä tutkimuksen pohjalta kehitettiin materiaalia, jota esitellään myöhemmin luvussa 7 sekä liiteosiossa.

5.2 Tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

-Millaisena eteläpohjalaiset seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöihin kuuluvat nuoret kokevat osallisuutensa?

-Miten seksuaali- tai sukupuoli vähemmistöön kuuluminen on vaikuttanut kokemukseen opiskeluajasta?

-Miten seksuaali- tai sukupuoli vähemmistöön kuuluminen on vaikuttanut kokemukseen työllisyydestä ja työelämästä?

-Miten seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluminen on vaikuttanut kokemukseen terveydenhuollosta?

Vastausten saamiseksi tutkimuskysymyksiin jäsenneltiin haastattelu siten, että koulua, työtä ja terveydenhuoltoa käsiteltiin erikseen. Väistämättä kuitenkin aiheista puhuttiin myös yhteisesti, esimerkiksi kouluterveydenhuoltoon ja kouluun haastateltavilla liittyy usein yhteisiä ja samankaltaisia kokemuksia. Haastateltavia pyydettiin aluksi kertomaan kustakin yllämainitusta ympäristöstä sekä siitä, miten seksuaalinen suuntautuminen tai sukupuoli-identiteetti on vaikuttanut kokemukseen kustakin ympäristöstä. Haastatteliijoilla oli tarkentavia kysymyksiä kustakin ympäristöstä ja näitä kysymyksiä esitettiin vain tarvittaessa. Usein tarkentaviin kysymyksiin vastattiin jo vapaamuotoisen kerronnan vaiheessa. Tarkentavat kysymykset toimivat haastatteliijoille selkeyttävänä elementtinä ja toivat haastatteluihin tarvittaessa tietynlaista rakennetta. Kysymykset viittasivat erilaisiin osallisuuden kokemuksen osatekijöihin. Tarkentavia kysymyksiä olivat muun muassa "Millaisia termejä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä on käytetty koulussasi?" sekä "Millaisena koet työpaikkasi asenneilmapiirin?".

Haastattelut sujuivat hyvässä hengessä ja haastateltavat vastasivat avoimesti esitettyihin kysymyksiin. Toisinaan oli tarpeellista esittää tarkentavia kysymyksiä, joita oli laadittu pääkysymysten rinnalle. Tutkimusta ajatellen oli hyvä, että haastateltavilla oli erilaisia kokemuksia osallisuudesta koulussa, työssä ja terveydenhuollossa. Lisää haastateltavia olisi voinut olla, jotta tuloksiin olisi saatu enemmän hajontaa sekä enemmän kokemuksia kuulumisesta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön. Haastattelun tuloksissa näkyivätkin samankaltaiset kokemukset haastateltavien kesken ja tietyt asiat toistuivat haastateltavien kertomuksissa.

Merkittävä tavoite on oppaan kehittäminen terveydenhoitajille. Opas antaa neuvoja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten kohtaamiseen vastaanotolla. Oppaan tavoitteena on parantaa vähemmistönuorten kokemuksia terveydenhuollosta ja tätä kautta parantaa heidän osallisuuttaan.

5.3 Laadullinen tutkimus ja teemahaastattelu

Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tutkimustulosten suoranaiseen yleistettävyyteen, vaan tavoitteena on ihmisen itsensä tuottama yksityiskohtainen ja monipuolinen tieto. Lähtökohtana on se, että haastateltava määrää, mistä asioista haluaa kertoa ja mitkä asiat kokee esille tuomisen arvoisiksi. Laadullinen tutkimus kuvaa elämää, yksityiskohtia ja tosiasioita. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 160–165.)

Teemahaastattelu on tiedonkeruumenetelmä, jota voidaan käyttää laadullisen tutkimuksen toteuttamiseksi. Teemahaastattelu mahdollistaa joustavuuden sekä sen, että tutkittavien ääni pääsee todella esille. Teemahaastattelussa haastattelija harvoin voi tietääkään, millainen haastattelun kulku tulee olemaan ja millaisia vastauksia saadaan. Teemahaastattelussa on vapaamuotoisuudesta huolimatta kuitenkin tietylainen rakenne. Tämä tarkoittaa sitä, että haastattelu liittyy tiettyihin, ennalta määritettyihin teemoihin. Haastattelun rakenne on kuitenkin vapaamuotoinen, ja asiat voidaan käsitellä siinä järjestyksessä ja tahdissa kuin haastateltava haluaa. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47–48, 66–67.)

Fylanin (2005, 65–66) mukaan, teemahaastattelut ovat yksinkertaisesti keskustelua, jossa haastattelija tietää, mitä haluaa haastateltavalta selvittää. Haastattelijalla on lista avoimia kysymyksiä, joita hän kysyy, mutta keskustelu voi varioida eri aiheiden välillä haastateltavan mieltymysten mukaan. Aiheissa ja kysymyksissä on vain hieman rajoja. Tämä eroaa lomakekysymyksistä, sillä lomakekysymyksissä kaikki vastaajat vastaavat samoihin kysymyksiin samassa järjestyksessä. Teemahaastattelut eroavat toisistaan paljon myös keskenään. Joskus kysymykset ovat hyvinkin avoimia, jolloin keskustelussa saattaa kulua aikaa ennen kuin puheeksi käy haastattelijan haluama aihe. Teemahaastattelun käyttö on erittäin suotavaa käsiteltäessä sensitiivisiä aiheita. Haastateltava voi itse päättää, mitä asioita kertoo ja mitkä jättää kertomatta. Teemahaastattelu antaa haastattelijalle mahdollisuuden tutkia monimutkaisempia asioita, sillä haastateltavalta saadaan tietoon asioita, jotka hänelle on tärkeää saada esille.

Kaikki teemahaastattelut jakavat keskenään samoja piirteitä. Vuorovaikutuksellista dialogia käytetään kahden tai useamman keskustelijan kesken kasvokkain tai

muilla tavoin esimerkiksi puhelimen välityksellä. Keskustelualue on teemallista ja keskitetty yhteen aiheeseen tai ongelmaan, jota halutaan tutkia ja ratkaista. Haastateltavan tiedetään tietävän aiheesta ja tätä tietoa yritetään kysymyksin saada selville. Haastattelija ja haastateltava toimivat yhdessä vuorovaikutuksessa. Haastattelu voi olla oppimistilanne molemmille osapuolille. (Edwards & Holland 2013, 3.)

Tämän tutkimuksen aineistonkeruumenetelmänä käytettiin teemahaastattelua, sillä se on menetelmänä joustava ja antaa haastateltaville mahdollisuuden vastata vapaamuotoisesti esitettyihin avoimiin kysymyksiin. Teemahaastattelu soveltuu siis erinomaisesti herkkien ja henkilökohtaisten aiheiden käsittelyyn, kuten juuri ihmisen seksuaalisuus ja sukupuoli. Tässä tutkimuksessa teemahaastattelut tuottivat runsaasti tietoa ja nostivat esiin monia uusia ja huomionarvoisia asioita.

5.4 Kohderyhmä

Tutkimusta varten haastateltiin kahdeksaa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvaa nuorta aikuista (18–30 -vuotiasta) henkilöä. Haastateltavien joukossa oli homomiehiä, lesbonaisia, bi-naisia, panseksuaaleja sekä transsukupuolisia. Näitä termejä on käsitelty aiemmin luvussa 2. Haastateltavat ovat kotoisin Etelä-Pohjanmaan alueelta ja/tai ovat työskennelleet tai käyneet koulua alueella. Kaikilla henkilöillä on kokemuksia siitä, millaista on olla seksuaali- tai sukupuolivähemmistön jäsen koulumaailmassa, työelämässä sekä terveystalveissa.

Haastateltavat löydettiin tiedottamalla tutkimuksesta sosiaalisessa mediassa, merkittävimmin Facebookissa, sekä joukkosähköpostilla Etelä-Pohjanmaan toisen ja korkeakouluasteen oppilaitoksissa opiskeleville opiskelijoille. Lisäksi Vaasan Seta ry pyynnöstä jakoi tutkimuksen mainosta verkkosivuillaan sekä sosiaalisen median tilillään. Halukkaat haastateltavat ottivat mainoksen allekirjoittaneisiin itse yhteyttä sähköpostitse tai Facebookissa ja ilmoittivat halukkuudestaan osallistua tutkimukseen. Jonkin verran henkilöitä ilmoitti aluksi halukkuudestaan osallistua, mutta ei myöhemmin vastannut yhteydenottoihin tai perui halukkuutensa osallistua. Tiedotteessa kerrottiin haastattelun aiheesta ja tavoitteista sekä siitä, että kyseessä on Seinäjoen ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelijoiden opinnäytetyö. Tiedot-

teessa korostettiin sitä, että haastateltavien anonymiteetti säilytetään koko prosessin ajan, ja ettei ketään tulla tunnistamaan valmiista työstä.

5.5 Taustatietoja haastatteluista ja toteutuksesta

Haastattelut toteutettiin teemahaastattelua menetelmänä käyttäen. Haastatteluista suurin osa tapahtui kasvokkain luokkahuonetilassa kesän 2017 aikana. Haastattelupaikka valikoitui sillä perusteella, että se on rauhallinen. Kesällä tiloissa ei ollut juuri muita käyttäjiä. Julkisessa paikassa tapahtuva haastattelu saattaa olla leimaavaa, ja ulkopuolisille olisi voinut käydä ilmi haastattelun luonne. Tutkimuksessa oli tärkeää, että ilmapiiri on luottamuksellinen, eikä kukaan haastateltava tule tunnistetuksi. Tavoitteena oli luoda mahdollisimman rento ja avoin tilanne, mikä mahdollistaa luottamuksellisen keskustelun ja antaa siten kattavasti tietoa. Käytetyssä tilassa oli mahdollista nauhoittaa haastattelut niin, että puhe kuului nauhalla selkeästi. Eräs haastattelu toteutettiin puhelimen välityksellä käytännön syistä. Kaikki haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin.

Haastattelut sujuivat hyvin ja hyvässä yhteistyössä haastattelijoiden ja haastateltavien kesken. Aiheen arkaluontoisuuden vuoksi oli aistittavissa, että jotkut haastateltavat olivat jännittyneitä ja hermostuneita. Osassa haastattelutilanteista olivat mukana kaikki kolme työn tekijää, osassa kaksi. Eräessä vain yksi opinnäytetyön tekijöistä oli paikalla. Suurin osa haastateltavista kertoi, että halusi osallistua voidakseen olla mukana nostamassa tärkeää aihetta esille kertomalla omista kokemuksistaan. Tutkimus nähtiin tärkeänä ja merkittävänä, ja tämänkaltaisen tutkimuksen tärkeyttä erityisesti Etelä-Pohjanmaan alueella korostettiin. Tässä yhteydessä muutama haastateltava mainitsi, että Etelä-Pohjanmaan alueella vallitsevasta ahdasmielisen asenneilmapiirin vuoksi aiheen esille nostaminen on tärkeää. Suurin osa haastateltavista kertoi olevansa tyytyväisiä siihen, että he pystyivät olemaan avuksi tutkimuksen toteuttamisessa.

Tähän opinnäytetyöhön ei haettu tutkimuslupaa, sillä tutkimus ei kohdistunut ulkopuoliseen yritykseen tai organisaatioon. Haastateltavat tavoitettiin tiedottamalla tutkimuksesta, ja jokainen haastateltava ilmoittautui itse mukaan tutkimukseen. Etukäteen ei näin ollen ollut tiedossa, millaisten organisaatioiden tai tahojen asiak-

kaita tai potilaita haastateltavat mahdollisesti ovat. Tästä syystä näiltä tahoilta ei voitu pyytää tutkimuslupaa. Vaasan Seta ry tiedotti opinnäytteen tekijöiden pyynnöstä tästä tutkimuksesta, mutta ei kuitenkaan ollut virallinen yhteistyökumppani.

6 TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa käsitellään haastateltavien vastauksia ja tutkimustuloksia. Tutkimustulokset perustuvat haastateltavien omiin, vapaamuotoisiin vastauksiin ja kertomuksiin. Tutkimuslupia ei tähän opinnäytetyöhön haettu, sillä haastateltavat ovat kaikki täysi-ikäisiä ja vapaaehtoisia, eikä ollut mahdollista ennakoida haastateltavien taustatietoja.

6.1 Koulu

Lähes jokainen haastateltava kertoo kokeneensa koulukiusaamista, joka on useimmiten tapahtunut yläasteella. Kiusaaminen on usein ilmennyt nimittelynä ja haukkumisena, ulossulkemisena sekä selän takana puhumisena ja juoruiluna. Joidenkin haastateltavien kokemus kiusaamisesta ei ole johtunut vähemmistötaustasta, sillä nämä eivät ole tuoneet vähemmistötaustansa itse koulussa ilmi. Kuitenkin suurin osa haastateltavista kertoo, että kiusaaminen on liittynyt erilaisuuteen sekä olettamukseen vähemmistötaustaan kuulumisesta. Vaikka haastateltava ei olisi tuonut itse vähemmistötaustansa ilmi, kiusaajat ovat olettaneet hänen kuuluvan vähemmistöön.

Kouluajalla ilmi tullut vähemmistötausta on näyttäytynyt lähes kaikille sen esiintuoneille haastateltaville kiusaamisena. Näille muutamille identiteettinsä ilmi tuoneille kiusaamisen syynä on ollut pelkkä seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluminen. Kouluaikainen kiusaaminen vähentää merkittävästi osallisuuden kokemusta.

Meikäläinen kuitenkin oli semmonen mikä oli ja musta sitte näki päälle päin ni muahan kiusattiin, muun muassa sen takii aika raakalla kädellä. (H1)

No siis, esimerkiks yläasteella mä muistan kun joku puolittu, siis entinen ala-asteen luokkakaveri, joka ei ollu sillon niinku mitenkään läheinen kaveri, tuli kuitenkin niinku välitunnilla kysymään, että, oonko mä niinku ihastunu yhteen tyttöön, johon siis olin ihastunu siihen aikaan. Ja kun mä menin ihan niinku vaikeeks ja punastuin ja kaikkee,

niin se oli sillee että jaha, ja, sitte se rupes niinku levittäään sitä juorua, ja tyyliin tunnin päästä koko koulu tiesi. (H2)

Tää mun tyttöystävä oli kertonu sen parhaalle kaverilleen tästä meidän seurustelusta, ja tää paras kaveri oli sitte ottanu sen julkisesti puheeks koulussa ja sit se rupes kiusaan mua siitä. Että mitä vitun lesbot, ja tällasta niinku tuli, ja sitte mä pistin bänät sen tytön kanssa. Ihan koska sosiaalinen paine oli niin valtava. (H3)

Eräs haastateltava kuvaa kouluajalla koettua osallisuutta hyvien ystävien puuttumisella, jolloin haastateltava kokee, ettei ole päässyt mukaan koulun sisäisiin yhteisöihin. Tämän haastateltava kokee yhtenä kiusaamisen muotona. Toisen haastateltavan kokemus osallisuudesta kouluajalla on ollut heikkoa, sillä hänellä ei ole ollut ketään kenelle puhua. Melkein kaikki haastateltavat ovat kokeneet osallisuuden heikentyvän erimuotoisen kiusaamisen vuoksi.

Suuri osa haastateltavista kokee, että peruskoulun terveystiedon opetuksessa ei käsitelty seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä riittävästi, ja erityisesti sukupuolivähemmistöt ovat opetuksessa jääneet taka-alalle. Oppilaille on kerrottu, että on olemassa homoja ja lesboja. Tämä on kuitenkin yleensä tapahtunut vasta yläasteella, vaikka moni haastateltava kertoo tienneensä seksuaalisesta suuntautumisestaan jo paljon aiemmin.

Siis, homoseksuaaleista puhuttiin, tyyliin, yhen tunnin ajan. (H2)

No, ehkä ala-asteella oli semmonen kuva, niinku semmonen hämärä ensimmäiset biologian niinku vitos-kutosluokan tämmöset ensimmäiset oikeat tunnit, niin siellä oli jossain, oikeestaan siis siitä kirjastahan mä sen luin että on olemassa niinku biseksuaalisuus myös.. (H3)

No, aika heikosti meillä oli...mä en muista yks oli oppitunti mikä oli, oli vähän kans semmosta ei nyt ollu mitenkään puolestapuhuvaa ehkä enemmänki tämmöstä vähän että on ok olla hetero, et miehet suhtautuu biseksuaaleihin vähän että oo vaan mutta, älä koske muhun. Vähän semmosta, vähättelevää ehkä jollain tapaa. (H5)

Meillä koulussa puhuttiin homoudesta ja lesboudesta, mutta musta tuntuu että niistä ei puhuttu sillee tiiäkö sillee samalla asteella heterouden kanssa. Niistä puhuttiin aina sellasina poikkeavuuksina. (H8)

Terveysvalistuksen laatu on ollut usean haastateltavan mukaan heikkoa. Muutama haastateltava kertoo terveystiedon tunneilla tapahtuneen puheen vähemmistöistä olleen neutraalia. Eräs haastateltavista kertoo, etteivät he saaneet sukupuolitautilien ehkäisyyn muuta ohjetta kuin kondomin käytön. Hyvä terveystiedon ja vähemmistöä koskevien käsitteiden esittely taas on parhaillaan tuonut erälle haastateltavalle selväksi oman identiteettinsä ja auttanut luomaan minäkuvaan itsestään. Kaksi haastateltavista kertoo terveystiedon opetuksen olleen neutraalia, osa taas kuvaa opetuksen olleen vähättelevää.

Ja oikeestaan tuntu et opettaja oli aika semmonen niinku neutraali, että ei ottanu niinku mitään semmosta et joo näähän on näitä sitten, lukekaa kotona joskus. (H3)

Myöhemmässä vaiheessa kouluaikaa miettiessä on haastateltava ymmärtänyt kouluaikojen opetuksen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen olleen osittain väärää vanhentuneiden käsitteiden vuoksi. Tämä on kuitenkin ymmärrettävissä, sillä käsitteet ovat muuttuneet runsaasti viime vuosina koskien sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä. Voidaan kuitenkin todeta, että vähemmistöihin kuuluvien oppilaiden kokemus osallisuudesta on heikkoa, sillä he eivät ole saaneet riittävästi tietoa omasta sukupuolestaan tai seksuaalisuudestaan

Usea haastateltava kokee, että asenneilmapiiri seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan on muuttunut sallivammaksi korkeammalle koulutusasteelle edettäessä. Yläasteaikana kiusaaminen, huutelu ja naureskelu ovat olleet yleistä, mutta korkeakoulussa haastateltavat ovat kokeneet voivansa tuoda suuntautumistaan avoimemmin ilmi ilman pelkoa kiusatuksi tai syrjityksi tulemisesta. Haastateltavat uskovat, että tähän vaikuttaa iän karttumisen. Asenneilmapiirin koetaan yleisestikin muuttuneen sallivammaksi ja suvaitsevammaksi vuosien kuluessa. Tähän koetaan vaikuttavan yhteiskunnan yleinen asennemuutos, ei pelkästään koulutusasteelta toiselle nouseminen. Suvaitsevainen asenneilmapiiri on osallisuutta lisäävä tekijä, jolloin haastateltavat voivat avoimmin tuoda julki omaa identiteettiään.

Niinku nää sukupuolivähemmistöt. Että ihmiset rupes hyväksymään sen että kaikki ei tunne olevansa miehiä tai naisia, vaan voi olla jotain niinku siltä väliltä tai jotain ihan muuta, ja... esimerkiks ku tää sukupuolineutraali avioliittolaki tuli voimaan, nii se oli niinku selvästi parempaan päin. (H2)

Haastatteluista kävi ilmi, että moni haastateltava ei kertonut suuntautumisestaan kuin muutamille lähimmille ystävilleen tai vaihtoehtoisesti ei kenellekään.

No varmaan ku pienemmältä paikkakunnalta oli niin, oli vaikeampi olla oma itensä. Että aika paljo mä vietin mun lapsuuden ja nuoruuden sil-lai että mä olin seinäruusuna, taustalla, enkä erottautunu oikeastaan millään lailla. Enkä halunnutkaan. Enkä vielä lukiossakaan, että silloin ku mä tänne muutin niin pikkuhiljaa pysty olemaan vapaammin oma ihtensä. (H5)

Joidenkin uskonnollisten suuntausten edustajat koulussa ovat puhehin tuoneet esiin negatiivisen suhtautumisensa vähemmistöihin, jolloin eräs haastateltavista on ko-kenut, ettei voi tuoda omaa identiteettiään vapaasti ilmi. Toinenkin haastateltava mainitsee, että uskonnollinen suuntautuminen on vaikuttanut joidenkin henkilöiden suhtautumiseen negatiivisesti. Tämä on vaikuttanut siihen, että haastateltavat ovat kokeneet turvallisemmaksi vaieta suuntautumisestaan.

Kahdella haastateltavalla on muiden suhtautuminen omaan seksuaalisuuteen ja sukupuoleen vaikuttanut myöhempiin kokemuksiin ja uskallukseen kertoa omasta vähemmistötaustastaan. Eräällä haastateltavalla luokkatovereiden myöhempi hy-väksyvä käyttäytyminen on vahvistanut hänen käsitystä itsestään. Myös toinen haastateltava vahvisti koulukavereiden hyväksynnän tuoneen varmistuksen omas-ta identiteetistään. Osalla haastateltavista muiden mielipiteet omasta sukupuolesta tai seksuaalisuudesta eivät ole vaikuttaneet näkemykseen omasta itsestään.

Sekin oli semmonen että lähimmät kaverit ei ees yllättyny siitä että kun ne oli sen kuulemma aina tienny mutta ne vähän epätutumat oli että mitäs helevettiä. (H6)

Kaverit on suhtautunu tosi hyvin, ja se ei oo mitenkään niinku aina-kaan negatiivisesti vaikuttanu meiän väleihin, vaan pikemminki niinku lähentäny. (H2)

Suurimmaksi osaksi en saanu asiasta keneltäkään ihmeempää palau-tetta ku ehkä vähän epämääräsiä katseita joskus joten omaan suhtau-tumiseen ei kouluporukan asenteet vaikuttaneet. (H7)

Myös pelko muiden suhtautumisesta omaan sukupuoleen ja seksuaalisuuteen on jättäny epävarmuuden tunteen ilmaista oma identiteetti vieraille henkilöille.

Et kyllähän se ihmisten suhtautuminen välillä pelottaa ja on vähän semmonen että pitää miettiä kenenkä seurassa tohtii ja mitä kertoa. (H6)

Se yläasteen juoruilu-äksidentti, nii se jäi, niinku, sai mut miettimään, onko täs jotain väärää kun ne rupes juoruilemaan ja jauhaa kaikkee paskaa. (H2)

Oman seksuaalisen suuntautumisen löytäminen on tapahtunut osalla haastateltavilla jo varhaisessa vaiheessa. Eräs haastateltava kertoo tiedostaneensa jo seitsemänvuotiaana itsessään heteronormista poikkeavia piirteitä. Myös toinen haastateltava kertoo ala-asteella kokeneensa olevan jotakin muuta kuin poika tai tyttö. Eräs haastateltava kertoo tunteneensa jo ryhmäperhepäivähoidossa vetoa sekä omaan että vastakkaiseen sukupuoleen.

Mä oon tajunnu sen joskus, öö, oikeestaan ensimmäisen kerran ehkä tuol ryhmiksessä, niinkun oikeen sillee et mä oon niinku neljä-viisivuotiaana, kun mä tunsin vetoa mun kavereihin. (H3)

Osa haastateltavista koki, että asenneilmapiiri koulussa on parantunut vuosien mittaan, ja tietoisuus vähemmistöistä on lisääntynyt. Monella oli kokemus siitä, että parempaan päin ollaan koko ajan menossa.

On myös koettu, että opettajat ovat käyttäytyneet syrjivästi vähemmistöjä kohtaan. Yksi haastateltava kertoo opettajan pyytäneen opiskelijoita nousemaan ylös kysymyksessä, johon täytyi vastata olevansa joko nainen tai mies. Sukupuolivähemmistöön kuuluneena ei haastateltava pystynyt osallistumaan, koska koki, ettei edusta kumpaakaan sukupuolta. Osalla haastateltavista oli hyvä kokemus opettajien suhtautumisesta vähemmistöihin, kun taas osa koki, ettei saanut minkäänlaisia vahvistusta omaa identiteettiään kohtaan koulun ammattihenkilöstön puolelta. Yhdellä haastateltavista nousi kokemus eriarvoisesta kohtelusta opettajilta vähemmistötaustan vuoksi.

Että jos ne on tienny ja huomannu että on vähemmistöä. Ni eriarvosta kohtelua on joskus tullu. (H6)

Muiden oppilaiden kiinnostus vähemmistöjä kohtaan on erään haastateltavan mukaan ollut vaihtelevaa, joko kuulija on halunnut kuulla lisää tai sitten on kuulija

vaihtanut puheenaihetta aiheen tullessa esille. Toisen haastateltavan mukaan homoksi kutsumista on pidetty humoristisena tai loukkaavana nimityksenä heteroseksuaalille muiden oppilaiden kesken. Osa haastateltavista kertoo kokeneensa koulukavereiden käyttäytyneen homofoobisesti. Eräs haastateltava kertoo asenneilmapiirin olleen huono koulussa, ja että muut oppilaat ovat pitäneet homoutta sairautena. Vähemmistöön kuulumista on käytetty myös humoristisesti hyväksi erään haastateltavan tapauksessa, jolloin haastateltava on esittänyt koulutoverin kumppania.

Homo on ollu semmonen mitä on käytetty haukkumasanana ja osittain vitsinäki ja nykyään sitä kuulee paljon että käytetään niinku tämmösenä heittona, läppänä. (H5)

6.2 Työ

Kaikilla haastateltavilla on kokemusta työmaailmasta ja työyhteisöistä. Osa on ollut työelämässä vuosia, toisilla kokemuksia on kertynyt työharjoitteluiden kautta.

Useat haastateltavat kertovat, että eivät ole tuoneet esille seksuaalista suuntautumistaan työelämässä. Vähemmistöön kuulumisen ei koeta kuuluvan työpaikalle, eikä sitä haluta työkavereiden tai esimiehen tietoon.

Mä en vielä koe tätä ilmapiiriä niin vapauttavana, että mä voisin vaikka kertoa mun tyttöystävästä tai sukupuolikokemuksesta. (H2)

Emmä oo tullu kellekkään kaapista. En kellekkään. (H3)

Haastateltavilla on useita kokemuksia siitä, että seksuaalinen suuntautuminen tai ei-sukupuolityypillinen kokemus sukupuolesta on parempi pitää piilossa, jotta se ei vaikuttaisi heikentävästi työnsaantimahdollisuuksiin. Eräs haastateltava kertoi uskaltavansa avautua seksuaalisesta suuntautumisestaan vasta sitten, kun työyhteisössä muille on varmistunut, että hän on kelvollinen harjoittelija tai työntekijä.

Tavallaan mä tiedän että mä kuitenkin oon tunnollinen ja teen parhaani ja hyvin ja mulla on niin mennykkin ni tuota en mä koskaan tuo sitä ajois ilmi vaan vasta sitte kun mä oon varma et se mun ohjaaja tietää että mä oon sillai hyvä työntekijä tai hyvä opiskelija tai näin. Että kyllä mulla on sellasta pientä pelkoa et sitte jos sillä ohjaajalla sattuisi

oleen jotain asenteita ku enhän mä häntä alussa voi tuntea niin tota, niin kyllä siinä on semmosta pientä pelkoa et ruvetaanko mua kattoon jotenki niinku homokammolasien läpi. (H1)

Tämä kertoo siitä, että usein vähemmistönuori uskoo voivansa tulla syrjityksi tai torjutuksi suuntautumisen paljastuttua työyhteisössä. Kaapissa pysyminen voi olla raskasta, sillä esimerkiksi kahvitauoilla joutuu varomaan sanojaan, ettei tule vahingossa paljastaneeksi vähemmistötaustaansa. Osittain oman identiteetin piilottelminen koetaan uuvuttavana: osa haastateltavista kertoo pysyttelevänsä kaapissa nimenomaan siksi, että pelkää ulostulon negatiivisia seurauksia, ei siksi, ettei itse haluaisi puhua vähemmistötaustastaan. Monella onkin toive siitä, että voisi puhua kumppanistaan tai sukupuoli-identiteetistään työpaikalla samaan tapaan ja yhtä turvallisesti kuin heteroseksuaalit ja sukupuolityypilliset. Osallisuutta heikentää se, ettei voi jakaa kokemuksiaan, vaikka näin haluaisi. Tämä näyttäytyy siten, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat eivät ole tässä asiassa tasa-vertaisessa asemassa enemmistöön kuuluvien kanssa. Tietenkin on huomattava, etteivät kaikki enemmistöön kuuluvatkaan halua jakaa yksityiselämänsä koskevia asioita työpaikalla. Ero onkin siinä, kokeeko henkilö asian ilmaisemisen turvallisiksi vai ei.

Mä sanon suoraan että työelämässä joutuu tällasia asioita miettiä, eikä aina ihaa vähääkään. (H1)

Toki se tekee työympäristöstä epämukavan jos vaikka tiedät että edes yksi henkilö porukassa ei edes usko sun identiteetin olemassaoloon, ei siinä kovin onnellinenkaa olo tule. (H7)

Asiakaspalvelussa sekä sote-alalla työskentelevät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvat ovat kokeneet, että vähemmistötausta on turvallisinta pitää salassa. Sote-alalla erityisesti varhaiskasvatuksessa ja vanhustyössä työskennelleet ovat kokeneet, että asiakkaat saattaisivat suhtautua vähemmistötaustaiseen työntekijään kielteisesti ja jopa kieltäytyä vastaanottamasta häneltä palvelua. Joskus seksuaalinen suuntautuminen on saattanut paljastua asiakkaille ulkopuolisten ihmisten kautta vahingossa. Eräs sote-alalla työskentelevä haastateltava kertoo jopa pelkäävänsä sitä, että asiakkaat sattuisivat näkemään hänet vapaa-ajalla yhdessä samaa sukupuolta olevan kumppaninsa kanssa. Kukaan haastateltava ei kuiten-

kaan kerro, että asiakas olisi suoranaisesti kieltäytynyt vastaanottamasta häneltä palvelua. Suurin osa haastateltavista ei ole tuonut seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoli-identiteettiään ilmi asiakkaille, mutta uskoo itse, että esimerkiksi seksuaalisen suuntautumisen voi päätellä heidän ulkoisesta olemuksestaan.

Aika moni sektori on kuitenkin sellanen täs sote-alalla mun mielestä että kyllä se ei ehkä oo hirveen tyhmää pitää oma suu kiinni jos se elää suhteessa samaa sukupuolta olevan kanssa. (H1)

Muutama haastateltava kertoo kokevansa iäkkäämpien työkaverien olevan väheksyviä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan. Väheksyntä ilmenee keskusteluissa ja kommentteissa vähättelynä, nimittelynä sekä vähemmistöjen olemassaolon ja oikeuksien kieltämisenä. Tämän haastateltavat ovat kokeneet alentavana ja loukkaavana. Tällaista kokeneet haastateltavat eivät ole halunneet tai uskaltaneet puuttua loukkaaviin puheisiin. Tähän saattaa liittyä pelko vähemmistötaustan paljastumisesta tai siitä, että tulisi itse syrjityksi puolustaessaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä puheillaan, vaikkei itse tunnustaisi vähemmistöön kuuluvansa. Ikäkysymys ei tosin koske ainoastaan työelämää, sillä muutoinkin suuri osa haastateltavista mainitsee iän olevan yhteydessä suvaitsemattomuuteen. Usea haastateltava mainitsee kuulleensa iäkkäämpien työkaverien puhuvan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemasta ja oikeuksista "nykyajan hömpötyksenä" sekä kritisoivan nykyajan vaatimusta sukupuolten tasa-arvosta.

Mä kuulin kun pari vanhempaa työntekijää jutteli jotain, olikohan tyyliin Tom of Finlandista tai tästä avioliittolaista vai mistä, mutta jostain homojuutuista, niinku tosi negatiiviseen sävyyn, ja mä olin sillee että jaa että enpäs sano mitään. (H2)

Ku ottaa huomioon sen, että me ollaan Etelä-Pohjanmaalla, niin kyl oikeestaan muissa asioissa on ehkä tullu se että kyllä niinku vanhemmat ihmiset vois olla vähä sillee että no joo nää on näitä. (H3)

Uskosin että aika vapaamielinen ku kuitenkin työskennellään mielen-terveyden ja persoonan parissa, mutta sitten on tietenkkin näitä vanhempia ihmisiä, jotka on ehkä ilmaissu jossain kohtaa mielipiteensä joka ei oo positiivinen. (H5)

Mitä korkeampi työporukan keskiarvoikä, sitä nihkeämmin siellä tunnutaan suhtautuvan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin. (H8)

Vähemmistöön kuuluminen on koettu erään haastateltavan mukaan myös etuna, sillä työskentely nuorten parissa vähemmistön edustajana on toiminut kanavana keskusteluille nuorten kokemuksista omasta seksuaalisuudestaan. Hän kuitenkin kertoo, ettei ole aktiivisesti tuonut asiaa ilmi. Myös toinen haastateltava kertoi, että hän on työssään informaatioalalla kokenut vähemmistötaustansa positiivisena tekijänä. Hän on pystynyt hyödyntämään tietouttaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä asiakkaita palvellessaan ja on itse tuonut näissä tilanteissa seksuaalisen suuntautumisen asiakkaalle ilmi. Haastateltava kokee tällä tavoin pystyvänsä vaikuttamaan työllään tasa-arvon toteutumiseen. Samalla työntekijällä oli yleisesti ottaenkin myönteisiä kokemuksia työympäristön suhtautumisesta seksuaalivähemmistöön kuulumiseen. Myönteisen suhtautumisen voidaan nähdä lisäävän osallisuuden kokemusta, sillä kuten yllä mainittu haastateltavakin kertoo, myönteinen suhtautuminen lisää kokemusta yhteenkuuluvuudesta työpaikalla.

Useimmat haastateltavat arvelevat, että vähemmistötausta ei ole vaikuttanut työssä etenemiseen ja työnsaamisen mahdollisuuksiin. Yksi haastateltavista kuitenkin kokee, että hänen työsopimustaan ei jatkettu vähemmistötaustan vuoksi. Haastateltava tulkitsi tämän asian sillä perusteella, että vähemmistötaustan tultua ilmi hän ei saanut jatkosopimusta, mutta työssä huonompi kollega sai. Vaikka vähemmistötausta ei suoraan olisi koskaan vaikuttanut työssä saamiseen, usko tämän mahdollisuudesta elää vahvasti. Eräs sukupuolivähemmistöön kuuluva haastateltava kertoo työhaastatteluissa ilmentävänsä syntymässä määriteltyä sukupuoltaan, vaikka ei koe sitä omaksi sukupuolekseen. Hän kertoo tekevänsä näin siksi, että olettaa työhaastattelijoiden olettavan hänet syntymässä määriteltyyn sukupuoleensa kuuluvaksi. Kuten tässä opinnäytetyössä on aiemmin määritelty, osallisuus voidaan nähdä kokemuksena yhteenkuuluvuudesta sekä mahdollisuutena osallistua. Osallisuutta heikentää merkittävästi heikko asema työmarkkinoilla, sillä työ kiinnittää ihmistä yhteiskuntaan. Jos ihminen ei ole enemmistön kanssa tasavertaisessa asemassa työmarkkinoilla seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin vuoksi, hänen osallistumismahdollisuutensa heikkenevät. Kuten todettu, useimmat haastateltavat eivät kuitenkaan usko kokeneensa työhönotossa tai työsuhteissa syrjintää vähemmistötaustan perusteella.

Vain yksi haastateltava kertoo, että esimies on nostanut esiin tasa-arvoinen ilmapiiri työpaikalla. Haastateltava kertoo kaikkien työ- ja työharjoittelupaikkojensa olleen ilmapiiriltään avoimia ja tasa-arvoisia. Haastateltava ei ole tuonut aktiivisesti seksuaalista suuntautumistaan esiin, mutta jos se on tullut ilmi, asiaan on suhtauduttu hänen sanojensa mukaan ymmärtäväisesti ja avoimesti. Haastateltava ei koe, että seksuaalinen suuntautuminen olisi hänen kohdallaan koskaan vaikuttanut työn saamiseen tai työssä etenemiseen. Tasa-arvo parantaa osallisuuden kokemusta, sillä se antaa ihmisille samat vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuudet seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä huolimatta.

6.3 Terveysthuolto

Terveysthuollossa tärkeimmäksi löydökseksi nousi esiin useassa haastattelussa normeihin perustuva käyttäytyminen, jolloin terveysthuollon ammattilaiset ovat olettaneet haastateltavien edustavan heteroseksuaaleja henkilöitä tai että ovat sukupuoleltaan miehiä tai naisia. Haastateltavat toivoisivat, että näitä oletuksia ei tehtäisi ja että terveysthuollon ammattilaiset osaisivat kysellä näistä asioista avoimemmin. Terveysthuollon ammattilaisten oletuksen heteroudesta ja sukupuolesta ovat haastateltavien mukaan epäammattillista käyttäytymistä ja he kokevat epämukavaksi sen, että heitä ei edes yritetä kohdata seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvina henkilöinä. Muutamit haastateltavat ovat kokeneet ilmapiiriin nihkeäksi, kun he ovat kertoneet terveysthuollon ammattilaiselle, että he eivät ole heteroita.

Ne pari kertaa, kun oon tuntenut jotain epämukavuutta terveysthuollon palveluissa liittyen suuntautumiseeni oli lähinnä oletusta heteroudesta, että mulla joko on poikaystävä tai että haluan varmasti sellaisen. (H7)

Se oli jotain et niinku poikaystävästä kyse niin eihän ne tietenkään oletta et jos työllä on poikaystävä et se vois olla mitään muuta ku hetero. Tai musta tuntuu että ne aina esittää ne kysymykset aina silleen että on hetero. (H8)

Yläasteelta mä ehkä muistan et millon niinkun ehkä on ruvettu puhun seksuaaliterveydestä ja näin, niin sillonki oli ensimmäisenä just se että

no mitäs poikien kanssa. Mä et, no ihan hyvin, mut mikset sä kysynyt et mikset sä voinu kysyy että onko sulla jotaki kumppaneita tai, et se oli ehkä sellanen että minkä takia just olettaa heti automaattisesti että on poikien kanssa. (H3)

Suurin osa haastateltavista kokee, että terveydenhuollon lomakkeet ovat suunnattu heteroseksuaaleille sekä sukupuoleltaan miehille tai naisille. Haastateltavat näkevät tämän ongelmana, sillä he eivät koe tulevansa edustetuiksi. Haastateltavat kokevat turhauttavaksi sen, että lomakkeissa heidän tulee ilmoittautua sellaisen sukupuolen edustajaksi, jota he eivät mielestään edusta. Haastateltavien mielestä useimmissa lomakkeissa ei ole esimerkiksi "joku muu"-vaihtoehtoa sukupuolen määrittämisen kohdalla.

No eipähän niitä oikeen oo huomioitu kunnolla siis missään. Että mua itteeni aina niinku ottaa rankasti päähän, kauniisti sanottuna, että just että siellä on sukupuolena mies tai nainen. Tosi harvoissa on muu, mikä olis sinne tosi hyvä. Ja tota, se on niinku yks semmonen mikä oikeesti ärsyttää just näissä. (H3)

Varmaan puhutaan vaan ihan miehistä ja naisista, että olen mies ja... tai ehkä se on jotenki et ne oletetaan tai suunnataan heteroseksuaaleille enemmän. (H5)

Terveydenhuollosta oli monella haastateltavalla hyvä kokemus, eivätkä he koe saaneensa eriarvoista palvelua vähemmistötaustansa vuoksi. Eräät haastateltavat kokevat, että terveydenhuollon ammattilaisten hetero-olettamus ei heitä häiritse, sillä he ovat esimerkiksi biseksuaaleja, jotka seurustelevat vastakkaiseen sukupuoleen kuuluvan henkilön kanssa. He kuitenkin tiedostavat, että vaikka he eivät ole kohdanneet ongelmia, monet muut voivat kokea terveydenhuollon käyttämisen vaikeana.

Emmä koe että se on vaikuttanut, että kuitenkin ite käyny jonku verran juttelemassa omista asioistaan, niin ollu semmosia työntekijöitä jotka on suhtautunu, esimerkiksi psykiatrinen sairaanhoitaja tai psykologi on suhtautunu sillai, neutraalisti niinku pitääkin. Eikä oo ollu semmosta hetero-olettamusta, kun on puhunu avopuolisosta että se on mies tai nainen. Se on sitten kysytty erikseen. Eikä sitä oo sit sillai lähetty purkamaan että se olis mulle jotenki ongelma tai mitään semmosta. (H5)

Muutamalla haastateltavalla mielenterveyteen liittyvät tekijät ovat suoraan rinnastettu sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöön kuulumiseen. Terveysalan työntekijät ovat takertuneet haastateltavien seksuaalisuuteen tai sukupuoleen, vaikka haastateltavan mielenterveysongelmat ovat johtuneet muista syistä kuin heidän seksuaalisuudestaan. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuulumisen on rinnastettu myös huumeiden käyttöön ja itsemurhahaluisuuteen.

No se on kyllä aina seuraava kysymys just sitte et jos saa tietää että kuuluu seksuaalivähemmistöön että okei, käytäksä paljo huumeita tai aineita muute, tai oooko yrittäny tappaa itteäs, et vähän semmonen et, okei, eli nää asiat kuuluu yhteen. Mut kyllähän se nyt silleen että kun tosi monihan ajattelee että just lepakoilla ja homoilla on paljon mielenterveysongelmia ni et ne kulkis käsi kädes ni kyllähän sitä moni ajattelee et toi on lepakko niin se on myös aika hullu. Kyllä mä tämmöseen oon törmänny joskus. (H6)

Kahdessa haastattelussa nousi esiin terveydenhuollon ammattilaisen liiallinen kiinnostus haastateltavan seksuaalisuutta kohtaan, ja tätä oli pidetty potilaan näkökulmasta epäammattimaisena ja asiaan liittymättömänä. Terveydenhuollon ammattilaisen on nähty olevan liian uteleva ja ahdistava.

Yläasteella oli sellanen terveydenhoitaja joka rupes kyselemään hyvä ettei seksielämästä ja asennoista lähtien sitte että oli vähän liianki kiinnostunu ni... Se oli vähän semmonen friikki-kokemus se. -- Et justiinsa jos se tulee ilmi niin siitä seuraa monen monta lisäkysymystä joka menee vähän epäammattillisellekkin puolelle mun mielestä. (H6)

Eräs haastateltavista koki, että hänet oli väärin ymmärretty käyttäessään terveydenhuollon palveluita. Terveydenhuollon työntekijällä ei ollut riittävää tietoa vähemmistöistä, jolloin haastateltava ei ole kokenut tullessa kohdatuksi oikealla tavalla. Terveydenhuollon ammattilainen ei ole kohdannut henkilöä niin kuin hän olisi halunnut. Sen sijaan hän on sukupuolittanut haastateltavan vastoin hänen omaa tuntemustaan.

Mä kävin tuolla ehkäsyneuvolassa, tai siis perhesuunnitteluneuvolassa -- niin siellä mä taisin mainita, että mä en niinku koe tätä kroppaa omakseni ja kuukautiset ahdistaa ja mä en koe olevani perinteisesti nainen. Mutta, ööh... en oo ihan satavarma, onko tää just sieltä käynniltä, mutta mun mielestä se hoitaja joka otti mut silloin vastaan, oli kirjottanu että kyseessä on nuori nainen, eli hän ei ilmeisesti ihan tajun-

nu että mitä mä niinku ajoin takaa. Että hän niinku väärin sukupuolitti mut. (H2)

Eräs haastateltava mainitsi seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuulumisen esteenä oikean palvelun saamiseen.

Mullon monta kaveria, tai tuttua jotka tappelee ihan helvetisti anteeksi kielenkäyttöni, mutta siis on mielenterveyden niinku mielenterveysongelmia, ja tarvis apua, ja niinkun yks suurimpina syinä on se, että heidän niinkun seksuaalista tai sukupuoli-identiteettiään ei oo niinku tunnistettu eikä heitä sitä kautta oo autettu. (H3)

Haastateltavat kokevat, että terveydenhuollon ammattilaiset tulisi kouluttaa paremmin kohtaamaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistönuoria ja ilmapiiriä yleensäkin tulisi muuttaa. Myös koulun terveystiedon oppituntien halutaan käsittelevän enemmän seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asioita.

Kyllä on paljon kehitettävää niinku oikeasti. Et eritoten niinkun, eritoten sitten sukupuolivähemmistöjen kanssa. --- Et ku sukupuolen vaihto -sana on korjattu vasta muutama vuosi sitten sukupuolen korjausleikkaukseksi niin se kertoo jo aika paljon. (H3)

Terveydenhuollon palveluissa on oletettu, että haastateltavalla ja muilla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvilla henkilöillä on korkea sukupuolivietti ja he levittävät sukupuolitauteja.

Jotkut haastateltavat eivät ole ilmoittaneet seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoltaan terveydenhuollon ammattilaisille, jos se ei ole ollut välttämätöntä. Itsestään kertomisen on koettu vaikeuttavan työskentelyä ja suhdetta ammattilaisen kanssa. Haastateltavat eivät kuitenkaan halua uskoa, että kaikki terveydenhuollon ammattilaiset eivät osaisi kohdata heitä ihmisinä. Kaksi haastateltavaa mainitsi, että he luottavat erityisesti psykologeihin.

7 OPPAAN LAATIMISEN PERIAATTEET

Opinnäytetyötä varten tehdyissä haastatteluissa nousivat esiin haastateltavien kokemukset terveydenhuollosta. Osalla terveydenhuollon ammattilaisista ei ollut ajantasaista tietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä, tai on tehty vääriä oletuksia tiedonpuutteen vuoksi. Nousikin tärkeäksi teemaksi tuoda julki esille nousseet epäkohdat vähemmistöön kuuluvan nuoren asioidessa terveydenhuollon palveluissa.

Opinnäytetyön lisäksi päädyttiin laatimaan terveydenhuollon ammattilaisille opas, joka sisältää tiiviin teoriapaketin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä sekä neuvoja, miten kohdata vähemmistöön kuuluva nuori vastaanotolla. Oppaaseen kootut asiat ovat kaikki nousseet esille opinnäytetyötä varten tehtyjen haastattelujen perusteella. Opas on suunnattu terveydenhoitajille, joita työskentelee muun muassa kouluissa ja oppilaitoksissa, terveyskeskuksissa sekä neuvoloissa.

Opas esittelee aluksi seksuaalisuuden ja sukupuolen eri muotoja määrittelemällä käsitteitä, jotka on määritelty tässä opinnäytetyössä luvussa 2. Neuvot seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten kohtaamiseen perustuvat täysin haastateltujen nuorten kokemuksiin ja kertomuksiin, joita on esitelty ja analysoitu luvuissa 6 ja 8. Opas siis koostuu käsitteenmäärittelystä sekä nuorten omiin kokemuksiin pohjautuvista neuvoista ja ohjeista. Neuvot ja ohjeet perustuvat haastateltavien kertomuksiin siitä, kuinka he eivät ole kokeneet tulleen aidosti ja tasa-arvoisesti kohdatuiksi terveydenhuollon palveluita käyttäessään ja mitä epäkohtia he ovat kokeneet ja havainneet vastaanottotilanteissa. Nämä seikat toistuivat useissa haastatteluissa ja niissä esiintuoduissa kertomuksissa.

Oppaan tavoite on lisätä tietämystä vähemmistöistä sekä antaa vinkkejä, miten voi edistää vähemmistönuoren kokemusta osallisuudesta terveydenhuollosta. Opasta pyritään jakamaan sähköisesti kouluterveydenhuoltoon, neuvolaan, kuntien terveyskeskuksiin sekä mielenterveyspalveluihin Etelä-Pohjanmaan alueella. Tällä tavoin pyritään edistämään vähemmistönuorten osallisuutta alueellisesti.

Aihepiiriin liittyviä oppaita on suunnattu kouluille, sosiaalialan opiskelijoille sekä eri maakuntien terveydenhoitajille (Globaalikasvatus [Viitattu 7.11.2017]). Lisäksi

päihdetyö tarjoaa oman oppaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä päihdepalveluissa (Lydén 2007). Setan ja Transtukipisteen omia oppaita on tarjolla heidän omilla verkkosivuillaan. Onkin tarkoitus välittää opas suoraan eteläpohjalaisille terveydenhuollon ammattilaisille, jolloin työntekijät saavat tiedon juuri kyseisellä alueella asuvien nuorten kokemuksista.

Opas on kirjoitettu referoiden tätä opinnäytetyötä, joka tarjoaa käsitteellisen tiedon sekä kokemusperäisen tiedon haastatelluilta nuorilta. Haastatteluista tehdyn analyysin perusteella on tehty johtopäätökset, jotka esitetään oppaassa tiiviisti. Oppaassa pyritään ohjeistamaan terveydenhuollon työntekijöitä haastatteluiden perusteella kiinnittämään huomiota niihin osallisuuteen vaikuttaviin seikkoihin, jotka nousivat opinnäytetyössä esiin. Oppaan käsitteet on teoreettisesti kirjoitettu, kun taas haastateltavien kokemukset ja ohjeistukset työntekijöille ovat käytännönläheisempiä. Käsitteet perustuvat kirjallisuuteen ja tutkimustietoon, jota tämän opinnäytetyön teoriapohjaksi on käytetty ja jota on aiemmissa luvuissa käsitelty.

Oppaan rakenne muodostuu lyhyestä esipuheesta, käsitteistä, haastatteluiden tuloksista sekä haastattelujen perusteella esiin nousseista ohjeista. Näin ollen opas on selkeä kokonaisuus, joka on helppo lukea.

Prosessi opasta kirjoittaessa alkoi muiden oppaiden tutkimisella. Muista oppaista löytyi selkeä malli, jota noudattaa. Tätä opasta suunniteltaessa oli tärkeää, että opas on selkeä ja informatiivinen. Oppaan tulisi olla kuitenkin lyhytmuotoinen, jotta se olisi helppo ja nopea lukea. Tällöin opas on myös helppo tulostaa. Kuvitus on myös oleellinen tekijä opasta suunniteltaessa, sillä kuvat elävöittävät ja tekevät oppaasta viihteellisemmän. Kuvat löytyivät ilmaisesta kuvapankista, jossa kuvat ovat laillisesti ladattavissa. Kuvat kuvaavat kaikki vähemmistöihin kuuluvia parisuntia. Tekstin sommittelua tuli suunnitella, jotta se olisi helppolukuista ja sovitettavissa kuvien kanssa. Tekstin fonttikan ei voisi jäädä liian pieneksi hyvän luettavuuden vuoksi. Fontti valikoitui tekijöiden oman esteettisen näkemyksen sekä luettavuuden perusteella. Selkeä ja kaunis fontti on tärkeä oppaan ulkoisen näyttävyyden vuoksi, lisäksi se houkuttelee perehtymään oppaaseen. Oppaan teema löytyi Microsoft Office Wordin omista valikoista. Oppaaseen haettiin selkeää ja terveydenhuoltoon sopivaa siistiä ilmettä. Sininen sävy on sopivan neutraali ja ku-

vastaa hyvin Etelä-Pohjanmaan aluetta. Opas viimeisteltiin lähdeluettelolla sekä ulkoasun tarkastamisella.

Eräs tämän opinnäytetyön tekijöistä toteuttaa valtaistavana harjoitteluna oppaan levittämisen kohderyhmälle sekä käyttökokemusten ja mielipiteiden keräämisen kohderyhmältä. Opas pyritään siis todella saamaan käyttöön ja toteuttamaan tavoitettaan.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Haastatteluista kävi ilmi, että **kouluajan** tärkeimmäksi osallisuuden kokemukseksi ja tuottajaksi nousivat koulukaverit. Useat kiusaamista kokeneet ovat saaneet tukea ja hyväksyntää omasta ystäväpiiristään, mikä on edistänyt hyvinvointia sekä tukenut koulunkäyntiä. Ystävyysuhteet heikentävät syrjäytymisen mahdollisuutta ja lisäävät osallisuuden kokemusta koulumaailmassa. Jos ei ole ollut tärkeitä ystävyysuhteita, joissa on voinut olla avoimesti omana itsenään, on kokemus kouluajasta ollut välttävä eikä osallisuuden tunne ole ollut riittävää. Riikka Korkiamäki on artikkelissaan (2014, 38–50) tutkinut nuorten kokemuksia kouluajan ulkopuolisuuden kokemuksista. Artikkelissa kirjoitetaan, että nuorten kouluaikaiset ikätoverisuhteet ovat merkittäviä nuoren minuuden ja identiteetin kehittymisen kannalta. Sen mukaan nuorten vertaissuhteissa merkittäviä ovat ryhmät, joihin kuulutaan tai ollaan kuulumatta joidenkin yhdistävien ominaisuuksien vuoksi. Haastateltavien kertomusten perusteella vähemmistötaustaan kuuluminen, tai ainoastaan muiden epäily tystä, on eräs tällainen ryhmittelevä tekijä.

Hyvin usea haastateltava oli kokenut kiusaamista kouluaikana. Haastateltavia on pidetty normista poikkeavina, vaikka heidän vähemmistötaustansa ei olisi tullut esille. Kiusaaminen on ollut haastateltavien mukaan henkistä; nimittelyä ja juoruilua sekä poissulkemista. Kouluaikainen kiusaaminen on heikentänyt vahvasti haastateltavien kokemuksia osallisuudesta. Osa käsittelee vielä aikuisiälläkin kiusaamisen aiheuttamia arpia. Kiusaaminen koettiin ehdottomasti osallisuutta heikentävänä tekijänä, sillä se saattaa eristää kiusattua muusta kouluyhteisöstä.

Voidaan myös todeta, että haastattelun perusteella moni haastateltavista kokee epävarmuutta oman seksuaalisuuden tai sukupuolen ilmentämisessä tavatessaan uusia henkilöitä. Koulussa haastateltavien kokemat reaktiot niin oppilaiden kuin opettajien kohdalla on monella heikentänyt kokemusta omasta identiteetistään. Nimittely, juoruilu ja pitkät katseet lisäävät epävarmuutta esiintyä täysin omana itsenään. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret eivät muiden tutkimuksienkaan mukaan uskalla kertoa suuntautumisestaan opettajille tai koulukavereille (Alanko 2014, 26–28). Lisäksi opettajien suhtautuminen vähemmistön edustajiin voi vaikuttaa osallisuutta heikentävästi, kun taas neutraali tai positiivinen

käytös voi vahvistaa omaa minä-kuvaa ja lisätä osallisuuden tunnetta suhteessa koulunkäyntiin. Siksi myös koulun henkilökunnalla voi olla merkitsevä vaikutus seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvan oppilaan tai opiskelijan kokemuksesta koulunkäynnistä. Se voi olla myös paikkaava tekijä, jos oppilas on kokenut koulukiusaamista.

Opettajien korkean iän on havaittu liittyvän syrjintään koulussa. Vähemmistöjen oikeudet ovat nousseet kunnolla esille vasta viime vuosikymmeninä, ja useat lakimuutokset ovat tapahtuneet vasta 90-luvun lopussa. Tällöin opettajat, jotka eivät tahdo ymmärtää tai muuttaa ajatusmaailmaansa, voivat heikentää tasa-arvoisuutta oppilaiden kesken. Konservatiivinen käsitys seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä heikentää osallisuuden tunnetta oppilaalla, joka kuuluu vähemmistöön. Kuten aiemmassa luvussa on todettu, oppilaiden tunne hyväksytyksi tulemisesta edistää kouluun kiinnittymistä, mikä lisää osallisuutta ja ehkäisee syrjäytymistä. (Poikkeus ym. 2013, 111–112).

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä puhuttiin kouluaikana monien haastateltavien mielestä liian vähän. Terveystiedon tunneilla aihetta käsiteltiin vain pintapuolisesti ja kapea-alaisesti. Oppilaiden heikko tietämys sukupuolen moninaisuudesta ja seksuaalisuudesta johtaa usein kiusaamiseen ja väärinymmärryksiin. Moni haastateltavista oli jo varhaisella iällä kokenut edustavansa jotain muuta kuin heteronormatiivista käsitystä sukupuolesta ja seksuaalisuudesta, jolloin olisi tärkeää kertoa jo ala-asteikäisille sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta. Terveystiedon tunneilla tulisi myös laajemmin kertoa ja keskustella vähemmistöistä ja tiedon tulisi olla mahdollisimman ajankohtaista. Kuten haastatteluista kävi ilmi, voi terveystiedon tunneilla annettu tieto olla merkittävä tekijä oppilaan identiteetin rakentumisessa. Eriaisuuden tunne vähentää osallisuuden kokemusta, ja tietoisuus siitä, että ei ole ainoa maailmassa joka poikkeaa valtaväestössä, voi olla voimaannuttava tekijä. Salliva ja hyväksyvä ilmapiiri koulussa vähentää kiusaamista ja eriarvoisuutta. Pajun (2011, 18–22) määrittelemä virallinen koulu, eli muun muassa opetussuunnitelma ja sen mukainen toiminta, on osittain epätasa-arvoista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kannalta. Suomalaistutkimus antaa näyttöä tästä. Sen mukaan vähemmistönuoret kokevat koulun usein heteronormatiivisena

ja sukupuoliyypillisyyttä korostavana ympäristönä. (Taavetti 2015, 80–82.) Tämä tulos on samansuuntainen kuin tämän opinnäytetyön tutkimustulokset.

Koulukavereiden kesken suhtautuminen vähemmistötaustaan on ollut vaihtelevaa, yläasteella voimakkaimmin esiin on noussut kiusaaminen ja juoruilu, kun lukiossa taas ilmapiiri on ollut hyväksyvämpi. Mitä korkeammalle koulutusaste on edennyt, sitä paremmin on hyväksytty sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Tämä kertoo oppilaiden kypsyyksasteesta ymmärtää seksuaalisuutta ja sukupuolta, tai sitten se kertoo riittävän tiedon puuttumisesta. Muutamalle koulukavereiden uskonnollinen tausta oli aiheuttanut kokemuksen olla tuomatta julki omaa identiteettiään tuomitsemisen pelossa. Uskontoon perustuvaa syrjintää on tapahtunut perusasteelta korkeakouluun saakka.

Vaikka haastatteluista nousi esiin niin opettajien kuin oppilaidenkin tietämättömyys vähemmistöihin liittyvistä asioista, moni haastateltava kuitenkin kertoi, että parempaan suuntaan on menty. Lain muutokset ja tutkimustyö tuovat jatkuvasti lisää tietoa ja nostavat esille epätasa-arvoisia kysymyksiä vähemmistöihin liittyen. Ymmärtäminen sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta lisäävät hyväksyntää, joka taas lisää vähemmistöihin kuuluvien nuorten kokemuksia osallisuudesta.

Työmaailmassa haastateltavat ovat pitkälti pitäneet seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteettinsä salassa niin työkavereilta kuin esimiehiltäkin. Syy tähän on usein ollut pelko syrjityksi tulemisesta. Moni kertoo, että on kuullut työpaikalla sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä syrjivää ja loukkaavaa vitsailua tai mielipidekeskustelua, eikä tämän kuultuaan ole halunnut paljastaa omaa vähemmistötaustaansa. Yleensä seksuaalivähemmistöihin kuuluvat ihmiset eivät halua muiden työntekijöiden tietävän heidän suuntautumisestaan, sillä he pelkäävät työpaikan homopelkoista ilmapiiriä, joka johtuu tietämättömyydestä (Vilka, 2010, 60–61). Jotkut mainitsevat, että eivät yksinkertaisesti koe seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin kuuluvan työpaikalla kenellekään. Erityisesti, jos välit työkavereiden kanssa eivät ole erityisen läheiset eikä työkavereiden kanssa vietetty aikaa vapaa-ajalla, on asia päätetty jättää omaan tietoon. Eräs haastateltava kertoo paljastavansa oman seksuaalisen suuntautumisen mahdollisesti vasta sitten, kun työyhteisössä muille on käynyt selväksi, että hän on hyvä ja kelvollinen työntekijä. Eräs transsukupuolinen haastateltava kertoo, että ei uskalla ilmentää

työhaastatteluissa koettua sukupuoltaan ulkoisesti siinä pelossa, että työpaikka jää saamatta.

Työn saamiseen, palkkaamiseen tai työsopimuksen jatkumiseen ei suurimmassa osassa tapauksista ole koettu seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin vaikuttaneen. Siitä, ettei vähemmistötausta olisi vaikuttanut edellä mainittuihin asioihin, ei kuitenkaan voida vetää suoraa johtopäätöstä, sillä monen haastateltavan esimiehellä ei työntekijän vähemmistötausta ole ollut lainkaan tiedossa. Jotkut haastateltavat kuitenkin mainitsevat uskovansa, että heidän vähemmistötaustansa käy ilmi ulkoisesta olemuksesta. Eräs haastateltava kertoo uskovansa, että homoseksuaalisuuden vuoksi hänen määräaikaista työsopimustaan ei jatkettu. Vaikka tämän tutkimuksen tuloksissa ei korostu se, että vähemmistötausta olisi liittynyt heikkoon asemaan työmarkkinoilla, viitteitä tällaisesta kuitenkin on löydettävissä aiemmasta tutkimustiedosta (Lehtonen & Mustola 2004, 140–141). On kuitenkin muun muassa haastateltavien kertomusten perusteella perusteltua olettaa, että yli kymmenessä vuodessa tilanne olisi parantunut. Heikon työmarkkina-aseman voidaan katsoa olevan merkittävä osallisuuden kokemuksen heikentäjä, sillä työ on yleisesti ottaen merkittävä osa aikuisen elämää. Mikäli henkilö on halukas ja kykenevä työhön, mutta työn saanti tai jatkuminen ovat riippuvaisia seksuaali- ja sukupuoli-identiteetistä, voidaan selkeästi nähdä kyseessä olevan epätasa-arvoinen ja syrjäyttävä käytäntö.

Kaksi haastateltavista kertoo hyödyntäneensä seksuaalista suuntautumistaan asiakkaiden palvelemisessa ja auttamisessa. Toinen heistä työskentelee nuorten parissa, toinen informaatioalalla. Nämä haastateltavat ovat kokeneet voimavarana sen, että oma vähemmistötausta on toiminut kanavana keskustelulle ja samaistumis pohjana asiakkaille. Alangon (2014, 30) mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret saattavat ammatinvalinnassaan ottaa huomioon sen, kuinka voisivat työssään auttaa muita samassa tilanteessa olevia. Tämän opinnäytetyön haastateltavien kertomuksista ei käy ilmi, onko taustalla ollut tällaista motiivita. Kuitenkin he korostivat auttamisen mahdollisuuden tärkeyttä ja merkittävyyttä.

Lähes jokainen haastateltava kertoo kuulleensa työpaikalla jonkinlaista vähemmistöihin kohdistuvaa syrjivää tai loukkaavaa puhetta. Usein tällaista ovat puhuneet

iäkkäimmät työntekijät. Jotkut haastateltavat ovat varovaisesti uskaltaneet puuttua tällaisiin puheisiin, osa taas on vaiennut leimaantumisen ja syrjityksi tulemisen pelossa. Vain yksi haastateltava kertoo, että esimies on työpaikalla nostanut esiin tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyen. Muut eivät kerro, että esimiehet olisivat puuttuneet syrjintään tai loukkaavaan puheeseen. Useissa tapauksissa loukkaavia puheita tuottaneiden työkavereiden tiedossa ei kuitenkaan ole ollut, että työyhteisöön kuuluu vähemmistötaustaisia henkilöitä. Näin ollen ei voida tietää, olisiko loukkaavaa puhetta esiintynyt, jos vähemmistötaustoista olisi tiedetty. Tämä ei kuitenkaan oikeuta tai perustele syrjivää ja loukkaavaa puhetta, vaan lähtökohtana pitäisi olla se, että mitään ihmisryhmiä ei pilkata tai syrjitä. Osallisuutta vahvistavina tekijöinä ollaan koettu joidenkin työntekijöiden kannustavat tai puolustavat kommentit seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä, sillä tämä on lisännyt hyväksytyksi ja arvostetuksi tulemisen tunnetta.

Haastattelujen perusteella voidaan nähdä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten aikuisten osallisuus työelämässä koetaan jokseenkin heikentyneenä. Oma identiteettiä ei voi ilmaista vapaasti, sillä pelätään joutumista syrjinnän kohteeksi. Pelko työsuhteen vaarantumisesta tai työn menettämisestä on olemassa. Lisäksi tietyillä aloilla pelätään asiakkaiden suhtautuvan vähemmistötaustaiseen työntekijään kielteisesti, mikä saattaisi myös vaikuttaa työn jatkumiseen. Haastateltavilla on myös suoranaisia kokemuksia siitä, että heitä kohdellaan ja heille puhutaan eri tavalla kuin muille työntekijöille, ilman, että taustalla olisi mitään erityistä syytä. Tämä kaikki kertoo siitä, että kohtelu enemmistöön ja vähemmistöön kuuluvien välillä ei ole tasa-arvoista, minkä voidaan nähdä heikentävän osallisuuden kokemusta.

Työpaikoilta näyttäisi puuttuvan aktiivinen tasa-arvon edistäminen. Asian puheeksi ottamista tarvitaan. Onkin suurelta osin esimiehen vastuulla, kuinka tasa-arvoasioita käsitellään työpaikalla. Tiedossa ei kuitenkaan ole, onko kaikilla työpaikoilla syrjintä ja loukkaava puhe ollut esimiehen tiedossa. Asian puheeksi ottamisen haastatellut kokevat vaikeana tai mahdottomana, sillä pelkona on joutua syrjinnän kohteeksi, silmätikuksi tai selän takana puhumisen kohteeksi. Tästä syystä sellainen ajattelutapa, että asian esiintuominen olisi vähemmistötaustaisten itsensä vastuulla, on ongelmallinen. On huomattava, että laki velvoittaa työpaikko-

ja edistämään tasa-arvon toteutumista. Yhdenvertaisuuslaki (L 30.12.2014/1325) määrittää, että vähintään 30 henkilön työpaikalla on oltava edistämistoimenpiteitä käsittävä yhdenvertaisuussuunnitelma. Yksikään haastateltava ei maininnut tästä suunnitelmasta kertomuksissaan. Tiedossa ei siis ole, ovatko haastateltavat tai näin ollen muutkaan työntekijät ylipäättään tietoisia tällaisesta lakivelvoitteesta.

Suuri osa haastateltavista on kohdannut ongelmia **terveydenhuollossa**. Suurimpana ongelmana nähtiin terveydenhuollon ammattilaisten olettamukset haastateltavien seksuaalisuudesta ja sukupuolesta. Haastateltavat on kohdattu heteroina tai sukupuolityypillisinä henkilöinä, mikä ei ole vastannut haastateltavien näkemystään itsestään. Osa haastateltavista pitää tätä ongelmallisena ja epämukavana, sillä he eivät koe, että heidät kohdataan omana itsenään. Vilkan (2010, 85) mukaan työntekijä ei saisikaan tehdä oletuksia, vaan ottaa asiakas vastaan persoonana ja yksilönä. Parille haastateltavalle on myös ollut ongelmana se, että terveydenhuollon palvelussa on oletettu painottavasti, että he haluavat juuri vastakkaista sukupuolta edustavan kumppanin, vaikka he eivät ole heteroja. Terveystieteiden ammattilaisten kysymyksissä ei myöskään nouse esille se, että he olettaisivat haastateltavien olevan muita kuin heteroseksuaaleja. Haastateltavilta, jotka ovat naisia, on kysytty, onko heillä poikaystäviä tai aviomiehiä. Vaikka nämä kyseiset naiset seurustelisivatkin miesten kanssa, on kyseessä silti ongelmallinen kysymys, sillä se sisältää oletuksen.

Haastatteluista nousi pintaan se, että joidenkin terveydenhuollon ammattilaisten henkilökohtaiset mielipiteet ovat esteenä sille, että haastateltavat kokisivat saavansa hyvää, ammatillista palvelua. Kaikki työntekijät eivät ole käsitelleet aihetta neutraalisti, vaan ovat antaneet omien ennakkoluulojensa ohjata työntekoaan. Ammattilaisten käyttäytymisestä on haastattelujen mukaan näkynyt läpi se, että heillä on jotain ennakkoluuloja esimerkiksi homoseksuaalisuutta kohtaan. Muutama haastateltavan mukaan terveydenhuollon ammattilaisten kiinnostus heidän seksuaalisuuttaan kohtaan on välillä ollut hyvin ahdistavaa. Kysymykset eivät ole liittyneet asiaan. Lehtosen (2006, 57) mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret epäröivät usein parisuhteidensa käsittelyä asiakassuhteissa, sillä pelkäävät työntekijöiden käyttäytyvän epäasiallisesti tai leimaavasti. Viittauksia tähän löytyy myös tämän opinnäytetyön tutkimustuloksista.

Haastateltavien seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluminen on myös valittavan usein rinnastettu mielenterveysongelmiin. Joillain haastateltavilla on mielenterveysongelmia, jotka eivät millään tavoin liity heidän seksuaalisuuteensa, mutta terveydenhuollon ammattilaiset ovat rinnastaneet nämä toisiinsa. Ammattilaiset ovat yrittäneet udella haastateltavien seksuaalisuudesta, vaikka heidän mielenterveysongelmansa johtuvat esimerkiksi koulukiusaamisesta. Haastattelujen mukaan terveydenhuollon ammattilaiset eivät ole päässeet yli siitä, että haastateltavien mielenterveysongelmat eivät johtuisi heidän seksuaalisuudestaan. Nissisen (2006, 144–145) mukaan asiakkaiden pelko työntekijöiden ennakkoluuloista voi johtaa avunhakemisen pitkästymiseen, joka vuorostaan voi pahentaa heidän oireitaan, Eräs haastateltavista kertoi, että hän on kohdannut yleisen käsityksen, että kaikilla seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvilla henkilöillä olisi mielenterveysongelmia tai että heillä esiintyisi enemmän huumeiden käyttöä ja itsemurhalaisuutta. Useiden tutkimusten valossa voidaan nähdä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluminen on yhteydessä yleisemmin esiintyviin mielenterveyden ongelmiin (mm. Nissinen 2006, 144–145 sekä Alanko 2014, 37–39). Tätä seikkaa eivät terveydenhuollon ammattilaiset voi tietenkään sivuuttaa. Se, mitä haastateltavat pitävätkin nimenomaan tärkeänä, on kohtaaminen persoonana, ei seksuaalisuutena tai sukupuolena. Henkilö on muutakin kuin hänen seksuaalinen suuntautumisensa tai sukupuolensa, ja mielenterveyden ongelmien taustalla voi olla paljon muutakin. Näitä seikkoja ei saisi sivuuttaa. Lisäksi olisi muistettava, että jokainen henkilö on itse oman elämänsä paras asiantuntija.

Suurin osa mainitsee myös sen, että terveydenhuollon lomakkeissa ei oteta huomioon muunsukupuolisia henkilöitä. Useista lomakkeista ja kyselyistä löytyy sukupuolen kohdalta vain osiot nainen ja mies, eikä ollenkaan esimerkiksi "joku muu"-vaihtoehtoa. Tässä tapauksessa henkilöt, jotka kokevat itsensä muunsukupuoliseksi, ovat laittaneet merkin kohtaan, joka vastaa sukupuolta, joka vastaa heidän syntymässä määritellyä sukupuoltaan. Tämä on koettu epämiellyttäväksi ja haastateltavien mukaan tämä voi vaikeuttaa oikean palvelun tai hoidon saamista. Yksi haastateltava mainitsi, että on kohdannut muu sukupuoli -vaihtoehtoja pääasiassa vain Setan kyselylomakkeissa.

Kaikesta huolimatta suuri osa haastateltavista toteaa, että he haluaisivat uskoa, että heitä ei kohdella huonommin seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuulumisen perusteella. Osa kertoo, ettei ole kohdannut itse ongelmia terveydenhuollossa tai ei ole koskaan maininnut omasta seksuaalisuudestaan terveydenhuollon työntekijöille.

Haastateltavat nostivat esiin sen, että he toivoisivat terveydenhuollon alalle lisäkoulutusta siitä, miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt tulisi kohdata. Tämä kasvattaisi terveydenhuollon työntekijöiden ammattimaisuutta ja luotettavuutta. Muiksi parannusehdotuksiksi esitettiin myös lomakkeiden ja kyselyjen muuttaminen sellaisiksi, joissa ei oletettaisi sukupuolta tai seksuaalista suuntautumista. Lisäksi ei haluttu, että käytettäisiin käsitteitä poika- tai tyttöystävä, vaan esimerkiksi kumppani.

Kaiken kaikkiaan tutkimukseen saadut vastaukset korreloivat pitkälti ennakkoletusten ja -tietojen kanssa. Alkuoletuksena oli, että osa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista nuorista olisi kohdannut muun muassa ongelmallista käyttäytymistä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asioita kohtaan koulussa, työpaikalla sekä terveydenhuollossa, ja että he saattavat kokea syrjintää ja eriarvoista kohtelua sosiaali- ja terveystieteen ammattilaisilta. On myös huomattavaa, että jo aiemmin saadut tutkimustulokset eivät ole parantaneet vähemmistönuorten kokemuksia osallisuudesta. Vaikka tämä opinnäytetyö kuvastaa Etelä-Pohjanmaan alueen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten kokemuksia osallisuudesta, on ollut jo tiedossa aiemmin, miten vähemmistöjen kokemukset eroavat valtaväestön kokemuksista koulussa, työssä ja terveydenhuollossa. Olisi siis tärkeä saada vielä enemmän vähemmistöjen kokemukset esille, sekä edistää tietoutta seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta.

9 POHDINTA

Tässä luvussa pohditaan opinnäytetyön kirjoittamisprosessia sekä sitä, mihin asioihin opinnäytetyötä kirjoittaessa on kiinnitetty huomiota. Lisäksi opinnäytetyön esiin tuomia tuloksia ja huomiota verrataan sosionomin (AMK) -kompetensseihin ja pohditaan, kuinka opinnäytetyön aiheesta voisi jatkaa tulevaisuudessa.

Tutkimuksen tarkoituksena on ollut kartoittaa eteläpohjalaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien nuorten osallisuutta koulu- ja työelämässä sekä terveydenhuollossa Etelä-Pohjanmaan alueella. Idea tähän aiheeseen lähti siitä, että näyttää siltä, ettei tätä aihetta ole tutkittu paljoa tällä alueella. Tämän opinnäytetyön avulla haluttiin saada katsaus kyseiseen aiheeseen. Tämän opinnäytetyön toivotaan myös innostavan muitakin tutkimaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilannetta Suomessa. Toivottavaa olisi, että ne, jotka lukevat opinnäytetyön ja oheisen oppaan, voisivat hyödyntää siitä saatuja tietoja ja kehittää omaa työskentelyään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohtaamistilanteissa.

Opinnäytetyötä on kirjoittanut kolme henkilöä. Kun kirjoittajia oli kolme, aihetta ja tähän liittyvää opasta pystyttiin analysoimaan mahdollisimman syvällisesti. Jokaisella kirjoittajalla on ollut oma osionsa ja aiheensa, josta on ollut vastuussa ja johon on syvennytty. Vastuu on jaettu muun muassa osioista koulu, työ ja terveydenhuolto, sekä seksuaalisuus, seksuaalivähemmistö, sukupuoli ja osallisuus. Sen lisäksi, että jokainen kirjoittaja on perehtynyt erityisesti vastuualueeseensa, on kaikkiin alueisiin perehdytty yhdessä ja analysoitu tuloksia kunkin kirjoittajan näkökulmaa ja ajatuksia hyödyntäen. Opinnäytetyötä on kirjoitettu Office 365 -pilvipalvelussa, jossa kaikki ovat nähneet reaaliaikaisen version opinnäytetyöstä.

Tutkimuksen pohjaksi kootussa teoriaosuudessa on käytetty suomalaisia sekä kansainvälisiä lähteitä monipuolisesti. Materiaalina on käytetty kirjoja, tieteellisiä artikkeleja, pro graduja sekä aihetta käsitteleviä verkkosivustoja. Lähtökohtana oli perehtyä mahdollisimman tuoreeseen aineistoon, mutta myös vanhempaa lähde-materiaalia oli mahdollista ja järkevää hyödyntää. Kirjallisuuslähdemateriaalia löytyi enemmän 2000-luvulta kuin 2010-luvulta.

Opinnäytetyöstä nousi esiin seikkoja, joihin sosionomin on tärkeää työssään kiinnittää huomiota. Sosionomin on kyettävä ottamaan huomioon ihmisen ainutkertaisuus sekä edistämään tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta. Opinnäytetyön tuloksien mukaan suuri osa haastateltavista ei ole kokenut, että heidät olisi näin kohdattu. On siis tärkeää, että sosionomi työskentelee ammattieettisesti kaikkien ihmisten kanssa. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille on erittäin tärkeää, että heidät kohdataan heidän ihmisarvonsa mukaisesti, ja sosionomilla onkin tällaisessa kohtaamisessa vastuu toimia erimerkillisesti ammattietiikkaansa noudattaen.

Tämän tutkimuksen ja haastatteluiden avulla on toivottu, että sen lukevat sosiaalialan ammattilaiset osaisivat tulevaisuudessa ottaa huomioon seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset. Sosiaalialan työntekijä voi kohdata seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvia ihmisiä kaikilla aloilla ja sektoreilla. On siis tärkeää osata ohjata heitä palveluihin, jotka ovat heille tärkeitä sekä ottaa huomioon heidän seksuaalisuutensa kohtelematta heitä muista asiakkaista poikkeavina. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ovat normaaleja, tavallisia ihmisiä, jotka ansaitsevat samanlaista ihmislähtöistä ja arvokasta palvelua kuin enemmistöön kuuluvatkin.

Tätä tutkimusta voisi jatkaa esimerkiksi tutkimalla muita alueita kuin Etelä-Pohjanmaata. Tässä opinnäytetyössä valittiin tutkimusalueeksi Etelä-Pohjanmaa, sillä yleinen vallitseva mielipide seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä on kirjoittajien kokemusten mukaan kielteinen. Tätä kokemusta tukivat myös usean haastateltavan kertomukset alueellisista eroista asenneilmapiirissä ja suvaitsevaisuudessa. Haastateltavien mielipiteet ja kokemukset muualta Suomesta saattavat siis poiketa merkittävästi Etelä-Pohjanmaahan verrattuna. Olisikin mielenkiintoista nähdä koko maan kattava tutkimus tässä opinnäytetyössä esitetyistä kysymyksistä.

Toinen mielenkiintoinen tutkimus olisi eteläpohjalaisten ihmisten yleinen mielipide seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä. Näin voitaisiin tutkia, onko Etelä-Pohjanmaan alueella todella siinä määrin vanhoilliset käsitykset aiheesta kuin tämän opinnäytteen kirjoittajat sekä haastateltavat uskovat ja kokevat. Tässä tutkimuksessa ongelmallista olisi se, kuinka haastateltavat tai vastaajat tavoitettaisiin niin, että otanta olisi mahdollisimman monimuotoinen.

LÄHTEET

- Ahtela, K., Bruun, N., Koskinen P., Nummijärvi, A. & Saloheimo, J. 2006. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus. Helsinki: Gummerus.
- Alanko, K. 2014. Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?. [Verkkójulkaisu]. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura: Seta. [Viitattu 19.10.2017]. Saatavana: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/sateenkaarinuori.pdf>
- Allardt, E. 1976. Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Porvoo: Wsoy
- Apter, D., Väisälä, L. & Kaimola, K. 2006. Seksuaalisuus. Helsinki: Duodecim.
- Beauvoir, S. 1949. Le deuxième sexe I. Les faits et les mythes. Paris: Gallimard.
- Edwards, R & Holland, J. 2013. What is qualitative interviewing? Lontoo: Bloomsbury Academic.
- Fylan, F. 2005. Semi-structured Interviewing. Teoksessa: P. Gilbert & J. Miles. A Handbook of Research Methods for Clinical and Health Psychology. New York: Oxford University Press.
- Gissler, M., Kekkonen, M., Känkänen, P., Muranen, P. & Wrede-Jäntti M. (toim.) 2014. Nuoruus toisin sanoen. [Verkkójulkaisu]. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. [Viitattu 20.10.2017]. Saatavana: <http://www.julkari.fi/handle/10024/120384>
- Gloaalikasvatus. Seksuaali- ja sukupuolikasvatus: oppimateriaali. [Verkkosivu]. [Viitattu 7.11.2017]. Saatavana: <http://www.gloaalikasvatus.fi/vinkit/2159>
- Helve, H. 1997. Arvot, maailmankuvat, sukupuoli. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uud. p. Helsinki: Tammi.
- Huttunen, M. O. 2006. Seksuaalisuuden monet kasvot. Teoksessa Seksuaalisuus. Toim. D. Apter, L. Väisälä ja K. Kaimola. Duodecim. Jyväskylä: Gummerus.
- Huuska, M. 2002. Transihmiset – Sukupuoleltaan moninaiset työelämässä. Teoksessa: J. Lehtonen. (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Saarijärvi: Gummerus,

- Huuska, M. 2011. Sukupuolen monimuotoisuuden ammatillinen kohtaaminen. Teoksessa: L.Tuovinen, O. Stålström, J. Nissinen & J. Hentilä. (toim.) Saanko olla totta?: sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Helsinki: Gaudeamus.
- Jackson, S., Rahman, M. 2010. Gender & Sexuality. Sociological Approaches. Cambridge: Polity Press.
- Juutistenaho, J. 2016. Suomen kansa kuolee sukupuuttoon, kun miehet ovat keskenään: Seksuaalivähemmistöjä käsittelevät lehtikirjoitukset homoseksuaalisuuden dekriminointiprosessin aikana vuosina 1970–1971 sekä sairausluokituksen poistamisen yhteydessä vuosina 1979–1981. Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos. Pro gradu -työ. Julkaisematon. [Viitattu 8.9.2017]. Saatavana: <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/51565>
- Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M. & Kajander, V. 2015. Tasa-arvotyö on taitolaji: opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Helsinki: Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2016.
- Karjalainen, J. Raivio, H. 2013. Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Teoksessa: Taina Era. Osallisuus - oikeutta vai pakkoa? Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156, 12-34.
- Karkulehto, S. 2006. Seksuaalisen ruumiin modernit teoriat. Teoksessa: T. Kinnunen, A. Puuronen. (toim.) Seksuaalinen ruumis. Helsinki: Gaudeamus.
- Kinnunen, T. & Puuronen, A. (toim.) 2006. Seksuaalinen ruumis. Helsinki: Gaudeamus.
- Korkiamäki, R. 2014. ”Jos mä nyt voisin saada ystäviä”: ulkopuolisuus vertaissuhteissa nuorten kokemana. Teoksessa: M. Gissler, M. Kekkonen, P. Känkänen, P. Muranen & M. Wrede-Jäntti. Nuoruus toisin sanoen: Nuorten elinolot - vuosikirja 2014. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 38-50.
- L 11.6.1999/731. Suomen perustuslaki.
- L 13.6.1929/234. Avioliittolaki.
- L 26.1.2001/55. Työsopimuslaki.
- L 28.6.2002/563. Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta.
- L 30.12.2014/1325. Yhdenvertaisuuslaki.
- L 8.8.1986/609. Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta.

- Lehtonen, J. & Mustola, K. 2004. "Eihän heterotkaan kerro...": seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. Helsinki: Työministeriö.
- Lehtonen, J. 2006. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt Suomen kunnissa: Keinoja ja ideoita yhdenvertaisuuden tueksi. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: Oy Edita Ab. ESR Tutkimukset ja sarjat. 8/06. [Viitattu 4.9.2017]. Saatavana: http://www.rakennerahastot.fi/vanhat_sivut/rakennerahastot/tiedostot/esr_julkaisut_2000_2006/tutkimukset_ja_selvitykset/09_08-06_seksuaali_ja_sukupuolivahemmistot_suomen_kunnissa_keinoja_ja_ideoita_yhdenvertaisuuden_tueksi.pdf
- Lipka, M., Masci, D. & Sciupac, E. 2017. Countries that allow Gay Marriage Around the world. [Verkkosivu]. [Viitattu 11.9.2017]. Saatavana: <http://www.pewforum.org/2017/08/08/gay-marriage-around-the-world-2013/>
- Lydén, H. 2007. "Vedettiin viinaa ihan homona!". Ei-heterot ja sukupuolen moninaisuus päihdepalveluissa. [Verkkosivu]. Helsinki. [Viitattu 5.10.2017]. [Saatavana: http://www.paihdelinkki.fi/sites/default/files/attachment/vedettiinviinaa.pdf](http://www.paihdelinkki.fi/sites/default/files/attachment/vedettiinviinaa.pdf)
- Mielenterveystalo. Opettele huolehtimaan omasta seksuaalisuudestasi. [Verkkosivu]. [Viitattu 20.9.2017]. Saatavana: https://www.mielenterveystalo.fi/aikuiset/itsehoito-ja-op-paat/itsehoito/seksuaalisuuden_omahoito/Pages/opettele_huolehtimaan_omasta_seksuaalisuudestasi.aspx
- Mustola, K. 2007. Suomalaisten lesbo- ja homoliikkeiden historiaa. Teoksessa: K. Mustola & J. Pakkanen. (toim.) Sateenkaari-Suomi, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Helsinki: Like, 18-36.
- Nissinen, J. 2006. Seksuaalinen suuntautuminen. Teoksessa: D. Apter, L. Väisälä & K. Kaimola (toim.) Seksuaalisuus. Helsinki: Duodecim, 135-156.
- Nissinen, J. 2011. Luottamuksen rakentuminen moninaisuutta kunnioittaen. Teoksessa: L. Tuovinen, O. Stålström, J. Nissinen & J. Hentilä. (toim.) Saanko olla totta?: sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Helsinki: Gaudeamus.
- Paju, P. 2011. Koulua on käytävä: Etnografinen tutkimus koululuokasta sosiaalisena tilana. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 115. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Pimenoff, V. 2006. Transsukupuolisuus. Teoksessa: D. Apter, L. Väisälä & K. Kaimola (toim.) Seksuaalisuus. Helsinki: Duodecim, 164-172.
- Pirskanen, J. 2005. Sukupuolieron ongelma - sukupuolisuuden tarkastelua Judith Butlerin ja Luce Irigarayn teorioiden avulla. [Verkkojulkaisu]. Tampereen yli-

opisto. Matematiikan, tilastotieteen ja filosofian laitos. [Viitattu 17.9.2017]. Saatavana: <http://tampub.uta.fi/handle/10024/92637>

Poikkeus, A-M., Rasku-Puttonen, H., Lerkkanen, M-K., Kuorelahti, M., Siekkinen, M., Kiuru, N. & Nurmi, J-E. 2013. Osallistava koulu syrjäytymisen ehkäisijänä. Teoksessa: J. Reivinen & L. Vähäkylä (toim.) Ketä kiinnostaa?: Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen. Helsinki: Gaudeamus, 111-120.

Puuronen, V. 2006. Nuorisotutkimus. Tampere: Vastapaino.

Raunio, K. 2006. Syrjäytyminen: sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Reivinen, J. & Vähäkylä, L. 2013. Ketä kiinnostaa?: lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen. Helsinki: Gaudeamus.

Seta. Ei päiväystä. Hlbtq-historiaa Suomessa. [Verkkosivu]. [Viitattu 18.10.2017]. Saatavana: <http://seta.fi/historia/>

Seta. Ei päiväystä. Järjestö. [Verkkosivu]. [Viitattu 17.10.2017]. Saatavana: <http://seta.fi/jarjesto/>

Seta. Ei päiväystä. Sukupuoli. [Verkkosivu]. [Viitattu 19.9.2017]. Saatavana: <http://seta.fi/sukupuoli/>

Sorainen, A. 2013. Kieroonkasvamisen mahdollisuudet 23-42. [Verkkoartikkeli]. Nuorisotutkimus. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. [Viitattu 12.10.2017]. Saatavana: <http://elektra.helsinki.fi/oa/0780-0886/2013/1/kieroonk.pdf>

Suhonen, S. 2014. Sukupuolen määrittelyn käytännöt ja itsenään elämisen mahdollisuudet. Teoksessa: M. Gissler, M. Kekkonen, P. Känkänen, P. Muranen & M. Wrede-Jäntti (toim.) 2014. Nuoruus toisin sanoen. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 178-186. [Viitattu 20.10.2017]. Saatavana: <http://www.julkari.fi/handle/10024/120384>

Taavetti, R. 2015. "Olis siistiä jos ei tarttis määritellä...": Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura / nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisuja 81. [Viitattu 23.10.2017]. Saatavana: http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/hyvinvoiva_sateenkaarинуori.pdf

Taavetti, R., Alanko, K. & Heikkinen, L. 2015. Hyvinvoiva sateenkaarinuori – tutkimushanke: Tiivistelmä / sammandrag / summary. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 24.3.2017. Sukupuoli. [Verkkosivu]. [Viitattu 7.11.2017]. Saatavana: <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 24.3.2017. Sukupuoli-identiteetti. [Verkkosivu]. [Viitattu 9.6.2017]. Saatavana: <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus/sukupuoli-identiteetti>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 24.4.2017. Osallisuus. [Verkkosivu]. [Viitattu 11.9.2017]. Saatavana: <https://www.thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/hyvinvointi/osallisuus>
- Translaki. 23.8.2017. Hallitus hylkäässä YK-prosessissa saadut suositukset translain korjaamiseksi. [Verkkosivu]. [Viitattu 22.10.2017]. Saatavana: <http://www.translaki.fi/2017/08/23/hallitus-hylkaamassa-yk-prosessissa-saadut-suositukset-translain-korjaamiseksi/>
- Translaki. Ei päiväystä. Translain lyhyt historia. [Verkkosivu]. [Viitattu 22.10.2017]. Saatavana: <http://www.translaki.fi/translaki/translain-lyhyt-historia/>
- Transtukipiste. 12.12.2016. Hlbtqi-sanasto. [Verkkosivu]. [Viitattu 10.10.2017]. Saatavana: <http://transtukipiste.fi/hlbtqi-sanasto/>
- Transtukipiste. Ei päiväystä. Intersukupuolisuus. [Verkkosivu]. [Viitattu 6.6.2017]. Saatavana: <http://transtukipiste.fi/intersukupuolisuus/>
- Tuovinen, L., Stålström, O., Nissinen, J. & Hentilä, J. (toim.) 2011. Saanko olla totta?: Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Valto, S. 2017. Inhimillinen tekijä: Ei nainen eikä mies. [Verkkosivu]. [Viitattu 11.9.2017]. Saatavana: <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2017/03/23/inhimillinen-tekija-ei-nainen-eika-mies>
- What is Pansexual. [Verkkosivu]. [Viitattu 25.10.2017]. Saatavana: <http://www.stop-homophobia.com/pansexuality.htm>
- Wicks, D. 2017. The consequences of outness: gay men's workplace experiences. [Verkkoartikkeli]. Management Decision 55 (9), 1868-1887. London: Emerald Group Publishing Limited. [Viitattu 1.10.2017]. Saatavana Emerald – tietokannasta. Vaatii käyttöoikeuden.
- Vilka, H. 2010. Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.

LIITTEET

Liite 1. Terveystenhoitajille laadittu opas seksuaali- ja sukupuoliwähemmistöjen kohtaamisesta

**LIITE 1 Terveydenhoitajille laadittu opas seksuaali- ja sukupuolivähemmistö-
jen kohtaamisesta**

Opas terveydenhuollon
ammattilaisille työskennellessä
seksuaali- ja
sukupuolivähemmistöihin
kuuluvien nuorten kanssa

Sisällys

- **Oppaan tarkoitus**
- **Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt käsitteinä**
- **Vähemmistönuorten kokemuksia osallisuudesta terveydenhuollossa**
- **Miten voin ottaa huomioon vähemmistönuoren vastaanotollani?**
- **Lähteet**

Oppaan tarkoitus

Tämä opas perustuu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien nuorten saamiin kokemuksiin osallisuudesta terveydenhuollon asiakkaina. Kokemukset kerättiin haastatteluina oppinnäytetyöhön.

Oppaan tarkoituksena on tuoda esille kuinka vähemmistönuoret toivoisivat tulevansa kohdatuksi terveydenhuollossa. Opas tarjoaa myös ajantasaisen tiedon eri seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt käsitteenä

Homoseksuaalisuus

Homoseksuaalit ovat miehiä ja naisia, jotka kokevat seksuaalista mielenkiintoa samaa sukupuolta oleviin henkilöihin. Homoseksuaaleja miehiä kutsutaan homoiksi ja homoseksuaaleja naisia lesboiksi. Tutkijoiden mukaan homoseksuaaleja on 5-10 prosenttia ihmisistä, samalla on vaikeaa määrittää oikeaa prosenttiosuutta, sillä ei olla varmoja, vastaavatko ihmiset seksikontaktien, kiintymyksensä vai identiteetin perusteella. Homoseksuaalisuus ilmiönä ei ole outo tai poikkeavuus, homoeroottinen kiintymys on yleistä suurelle osalle miehiä ja naisia jossain vaiheessa elämää.

Biseksuaalisuus

Biseksuaaliset ihmiset voivat kokea seksuaalista vetoa miehiin tai naisiin. He voivat olla myös henkilöitä, joiden mieltymykset miehiä ja naisia kohden vaihtelevat eri elämänvaiheissa. Biseksuaalisuus nähdään seksuaalisena suuntautumisenä tai muotona, joka kietoutuu homoseksuaalisuuteen sekä heteroseksuaalisuuteen. Määrittämistä vaikeuttaa se, että biseksuaalisen henkilön kumppani voi olla homoseksuaali, heteroseksuaali tai biseksuaali.

Panoseksuaalisuus

Henkilö, joka tuntee seksuaalista ja emotionaalista vetoa kaikkia sukupuolia kohtaan. Panoseksuaalille kiinnostuksen kohteen sukupuolella ei ole merkitystä.

Sukupuolityypillinen on henkilö, joka ilmentää käyttäytymisellään oman anatomisen sukupuolensa mukaisesti tyypillisesti maskuliinisia tai feminiinisiä piirteitä. Tällainen on esimerkiksi henkilö, joka on anatomisesti määritelty mieheksi ja joka ulkonäöllään ja käyttäytymisellään ilmenee muille miehenä. Sukupuolityypillisestä käytetään myös nimitystä cissukupuolinen.

Intersukupuolinen on henkilö, jolla saattaa syntymässä olla sukurauhasista sekä kivekset että munasarjat. Intersukupuolisen henkilön ulkonäkö voi hänen rakenteellisista ominaisuuksistaan riippumatta vaihdella joko miehisen tai naisellisen välillä. Vasta murrosiän hormonitoiminnan kiihtymisen myötä saattaa intersukupuoliselle nuorelle kokemus omasta sukupuolestaan, esimerkiksi kuukautisten alkamisen myötä. Intersukupuolisuudessa fyysiset ja kromosomaaliset piirteet, jotka usein rinnastetaan kuuluvan miehelle tai naiselle, yhdistyvät samassa kehossa. Intersukupuolisille lapsille annetaan lääketieteellisiä hoitoja, jotka ovat välttämättömiä henkilön terveyden kannalta. Kuitenkin myös ei-välttämättömiä hoitoja tehdään, yleensä siksi, että lapsi voitaisiin määrittää joko tytöksi tai pojaksi.

Transsukupuolinen on henkilö, joka ei koe omaksi sukupuolta joka on hänelle syntymän jälkeen määritelty ja johon hänet on kasvatettu. Transsukupuoliselle henkilölle samaistuminen naiseksi tai mieheksi ei tunnu luontevalta. Hänellä on kokemus olevansa sosiaalisesti toista sukupuolta, mutta samalla kokee luontevaksi oman biologisen sukupuolensa. Transsukupuolisuus on sukupuoliristiriita, jossa tunne omasta sukupuolesta ei vastaa hänen kehoaan eikä muiden näkemää sukupuolta hänessä. Kokemus sukupuoliristiriidasta voi olla tunne erilaisuudesta tai itseinhoista. Sukuelimet voidaan tuntea vieraana tai epämiellyttävänä ja koetaan sukupuolirooli-dotukset loukkaavina ja turhauttavina

Muunsukupuoliset ovat sukupuolisesti monimuotoisia henkilöitä. He kokevat oman sukupuolensa monimuotoiseksi ja muuttuvaksi eivätkä miellä olevansa naisia tai miehiä. Muunsukupuoliset saattavat tuntea olevansa sukupuolettomia tai sukupuoleltaan määrittelemättömiä, ja että heillä on samanaikaisesti sekä feminiinisiä että maskuliinisia ominaisuuksia. Joskus muunsukupuolisille voidaan antaa sukupuolenkorjaushoitoja samaan tapaan kuin transsukupuolisille. Kulttuurimme perustuu vahvasti olettamukselle, että sukupuolia on vain kaksi. Kuitenkin aikamme on ymmärtämässä sukupuolen moninaisuuden. Aina on ollut paljon ihmisiä, jotka eivät koe olevansa mies tai nainen, vaan jonkinlainen yhdistelmä molemmista sukupuolista.

- **Transvestiitti** on nimike henkilöstä, joka haluaa pukeutua vastakkaisen sukupuolen mukaisesti ja haluaa ottaa vastakkaisen sukupuolen roolin itsellensä. Transvestiitti voi olla niin nainen kuin mieskin, valtaosa transvestiittimiehistä on heteroseksuaaleja. Usein jo lapsuudessa tai varhaisessa murrosiässä on jo kokemuksia tai leikkejä, jotka liittyvät toisen sukupuolen mielikuviin itsessä nähtynä. Transvestiitti voi ilmentää haluamaansa sukupuolta esimerkiksi pukeutumisella ja ääntä muuttamalla, mutta fyysiseen vartaloonsa transvestiitti on tyytyväinen.

Vähemmistönuorten kokemuksia osallisuudesta terveydenhuollossa

- Lähes jokainen haastateltu nuori on kokenut heteronormatiivisen olettamuksen seksuaalisuudestaan ja sukupuolestaan vastaanotolla
- Osa haastateltavista on kokenut terveydenhuollon ammattilaisen omat ennakkoluulot hyvän palvelun esteenä
- Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluminen on rinnastettu usein suoraan mielenterveysongelmiin
- Terveydenhuollossa käytettävät lomakkeet ovat usein kohdistettu sukupuolinormin mukaan naiselle ja miehelle.
- Nuoret ovat toivoneet lisäkoulutusta terveydenhuollon ammattilaisille vähemmistöihin liittyen

Miten voin ottaa huomioon vähemmistönuoren vastaanotollani?

- Jokainen asiakas tulisi kohdata omana persoonanaan, näin ei synny olettamuksia seksuaalisuudesta tai sukupuolesta
- Kysyttäessä seurustelusta tai parisuhteesta, olisi hyvä käyttää termiä kumppani
- Jos kohtaat vähemmistöön kuuluvan nuoren, jolla on mielenterveysongelmia, olisi hyvä käsitellä mielenterveysongelmat erillisenä tekijänä, eikä liittää niitä suoraan seksuaalisuuteen tai sukupuoleen
- Pidäthän oman tietämyksesi vähemmistöistä ajan tasalla, että voit käyttää oikeita termejä. Olisi hyvä että käytetään samaa termiä mitä asiakas itsestään käyttää. Ajantasaista tietoa vähemmistöistä löydät www.seta.fi tai www.transtuki.fi
- Jotta asiakkaan kohtaaminen olisi tasa-arvoista ja eettistä, tunnista ja tunnusta sukupuoli- ja seksuaali-identiteetit
- Seksuaalivalistuksessa olisi hyvä ottaa huomioon myös muut kuin heterosuhteet

• Lähteet

- Huttunen, M. O. 2006. Seksuaalisuuden monet kasvot. Teoksessa Seksuaalisuus. Toim. D. Apter, L. Väisälä ja K. Kaimola. Duodecim. Jyväskylä: Gummerus.
- Nissinen, J. 2006. Seksuaalinen suuntautuminen. Teoksessa: Apter, D., Väisälä, L. & Kaimola, K. (toim.) Seksuaalisuus. Helsinki: Duodecim.
- Tuovinen, L., Stålström, O., Nissinen, J. & Hentilä, J. (toim.) 2011. Saanko olla totta?: Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Suhonen, S. 2014. Sukupuolen määrittelyn käytännöt ja itsenään elämisen mahdollisuudet. Teoksessa: Gissler, M., Kekkonen, M., Känkänen, P., Muranen, P. & Wrede-Jäntti, M. (toim.) 2014. Nuoruus toisin sanoen. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. [Viitattu 20.10.2017]. Saatavana: <http://www.julkari.fi/handle/10024/120384>
- Stop-homophobia.com. What is Pansexual. [Verkkosivu]. [Viitattu 25.10.2017]. Saatavana: <http://www.stop-homophobia.com/pansexuality.htm>
- Pirskanen, J. 2005. Sukupuolieron ongelma - sukupuolisuuden tarkastelua Judith Butlerin ja Luce Irigarayn teorioiden avulla. Tampereen yliopisto. Matematiikan, tilastotieteen ja filosofian laitos. Saatavana: <http://tampub.uta.fi/handle/10024/92637>
- Vilkkä, H. 2010. Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- www.seta.fi
- www.transtukipiste.fi
- <https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus/sukupuoli-identiteetti>